

ontwikkeling+beheer natuurkwaliteit

o+bn

Kennisnetwerk OBN

JAARVERSLAG 2013

JAAR 2013

Voorwoord

Het jaar 2013 stond in het teken van voorbereidingen van een nieuwe periode voor het OBN Kennisnetwerk. Er is hard gewerkt aan het opstellen van een nieuwe kennisagenda, een nieuwe overeenkomst met de opdrachtgever(s) en aan de constructie van een nieuwe uitvoeringsorganisatie. Allemaal activiteiten die naast het reguliere werk inhoud moesten krijgen. Alsof het niet genoeg is heeft het kennisnetwerk een omvangrijke extra opdracht uitgevoerd in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Dit samen heeft 2013 tot een bijzonder jaar gemaakt.

In de kennisagenda zijn zowel de positionering van het netwerk alsook de programmatische speerpunten in het onderzoek aangegeven. Nieuwe beleidsontwikkelingen (zoals decentralisatie van het natuurbeleid) en de nieuwe rol voor de provincies hebben geleid tot nieuwe kennisvragen voor het OBN. Met de nieuwe kennisagenda voor de periode 2014-2018 is het OBN klaar voor de toekomst.

Na zestig jaar komt er een einde aan het bestaan van het Bosschap. De betrokken partijen in het Bosschap hebben besloten via de oprichting van een Vereniging voor Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE) een aantal activiteiten van het Bosschap een vervolg te geven. Een van deze activiteiten is de uitvoering van het Kennisnetwerk OBN. In najaar 2013 is de vereniging van start gegaan; in 2014 zal de uitvoering verder ingevuld worden.

Het ministerie van Economische Zaken heeft het OBN gevraagd om in samenwerking met de Dienst Landelijk Gebied de gebiedsanalyses van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) te toetsen. Een groot aantal deskundigen uit het kennisnetwerk heeft deze toetsing uitgevoerd - tot tevredenheid van de opdrachtgever. De resultaten zijn inmiddels opgeleverd waarmee de PAS verder kan worden gebracht.

Het Bosschap heeft veel tijd gestoken in de totstandkoming van een nieuwe periode voor het OBN na 2013 (2014-2018). Vele gesprekken zijn gevoerd met het ministerie van EZ en de provincies via het Interprovinciaal Overleg (IPO). Het Bosschap is dan ook verheugd dat de provincies als nieuwe opdrachtgever aan het OBN worden verbonden, naast het ministerie van Economische Zaken. Dit betekent weer een nieuwe en belangrijke stap in de wijze waarop in ons land natuurbeleid ingevuld en uitgevoerd wordt. De provincies pakken nu hun rol als regisseur voor het natuurbeleid in de volle breedte op, inclusief het onderzoek.

Drs. E.H.T.M. Nijpels
Voorzitter Bosschap

Wat is OBN en hoe werkt het?

Historie

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) bestaat al sinds het begin van de jaren negentig als advisering- en onderzoekprogramma van het ministerie van Economische Zaken (EZ). Het kennisnetwerk was van oudsher gekoppeld aan het Subsidieprogramma Effectgerichte Maatregelen (EGM) dat zich richtte op het tegengaan van verzuring, vermessing en verdroging in natuurgebieden. Vanwege de goede resultaten van het kennisnetwerk is in 2006 de doelstelling verbreed naar natuurherstel in de breedste zin en naar landschapsschaal.

Doel

Het Kennisnetwerk OBN heeft als doel de ontwikkeling, ontsluiting, verspreiding en benutting van kennis over natuurherstel ten behoeve van Natura 2000, Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), leefgebiedenbenadering en ontwikkeling van nieuwe natuur. Daarbij wordt waar mogelijk een koppeling gemaakt met andere maatschappelijke belangen, zoals zeespiegelstijging, klimaatverandering, waterkwaliteit en waterkwantiteit, bosbouw (houtproductie en biomassa), landbouw, gezondheid en beleving.

Organisatie

Binnen het netwerk signaleren terreinbeheerders, onderzoekers, universiteiten, adviesbureaus, rijk, provincies, waterschappen en overige overheden samen problemen in het beheer en zetten deze om in onderzoeksvragen die moeten leiden tot concrete maatregelen voor beheer, behoud en herstel van bos en natuur. Het bijbehorende onderzoek wordt via een aanbestedingstraject aan onderzoekinstellingen gegund. Tijdens de gehele cyclus van probleemverkenning, vraagarticulatie, beoordeling van onderzoeksvoorstellen, onderzoeksbegeleiding en verspreiding van kennis werken beheerders en onderzoekers intensief samen in de deskundigenteams. In 2010 is de coördinatie van het Kennisnetwerk OBN van het ministerie van EZ overgedragen aan het Bosschap.

Deskundigenteams

De motor van het OBN-netwerk wordt gevormd door zeven op landshapsniveau georganiseerde deskundigenteams:

- Beekdallandschap
- Droog zandlandschap
- Duin- en kustlandschap
- Heuvellandschap
- Laagveen- en zeekleilandschap
- Nat zandlandschap
- Rivierenlandschap

Ieder team heeft een voorzitter, een vicevoorzitter, een secretaris en daarnaast circa 15 leden. De voorzitters zijn afkomstig uit het natuurbeheer, de vicevoorzitters uit het onderzoek. De (vice)voorzitters zijn lid van de Adviescommissie OBN. De secretarissen hebben tevens zitting in het door het Bosschap ingestelde secretarissenoverleg. Voorzitter, vicevoorzitter en secretaris vormen samen het bestuur van het deskundigenteam. Dit bestuur zorgt voor de onderlinge afstemming, opstellen van onderzoeksvoorstellen, bijdragen aan het jaarplan en het jaarverslag van OBN, de begeleiding van onderzoek, goedkeuring van rapporten en de verspreiding van OBN-kennis.

Expertisegroep Fauna

De Expertisegroep Fauna adviseert de deskundigenteams en agent deert specifieke faunaproblemen.

Adviescommissie

De Adviescommissie Kennisnetwerk OBN adviseert het Bosschap over de kennisagenda en het jaarplan van OBN. Ook beoordeelt deze commissie op hoofdlijnen programma's van eisen en wensen en projecten met een groot belang voor de praktijk van het natuurbeheer - zoals met de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). In deze commissie hebben naast de voorzitters en vicevoorzitters van de deskundigenteams een aantal organisaties zitting, afkomstig uit het natuurbeleid, het natuurbeschermingsonderzoek en de natuurbeschermingspraktijk. De secretaris van het Bosschap is voorzitter van de AC en heeft een belangrijke rol in de procesbegeleiding.

Bestuur van het Bosschap

De algehele verantwoordelijkheid voor het Kennisnetwerk OBN ligt bij het bestuur van het Bosschap. Belangrijke ijkpunten zijn de vaststelling van jaarplan, jaarverslag en jaarrekening van OBN, en controle op het nakomen van de aanbestedingsregels voor overheden.

Samenwerking

Het Kennisnetwerk OBN streeft nadrukkelijk naar samenwerking met andere organisaties en programma's zoals het Deltaprogramma, het Programma Rijke Waddenzee, de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), Ruimte voor de Rivier, het Europese subsidieprogramma LIFE+, programma duurzame ontwikkeling ondergrond (SKB) en de Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer (STOWA).

Jaarcyclus OBN

Aan het begin van het jaar worden de goedgekeurde onderzoekvoorstellen aanbesteed aan de advies- en onderzoekbureaus. Tegelijkertijd beginnen de deskundigenteams met het formuleren van de onderzoeksvragen voor het jaar daarna, welke medio mei op hoofdlijnen bekend zijn. Op 1 oktober wordt het jaarplan ingediend bij het ministerie van EZ.

2013 was een bijzonder jaar doordat er lange tijd geen zicht was op een nieuwe OBN-contractperiode. Hierdoor is het onderzoeksbudget begin 2014 toegewezen aan projecten, die in de loop van 2014 worden aanbesteed. Het hele jaar door begeleiden de deskundigenteams lopende onderzoeken en geven zij advies over beheervraagstukken. Gemiddeld duren de meeste onderzoeken twee tot drie jaar.

Adviescommissie Kennisnetwerk OBN

Voorzitter: J. Jansen (Bosschap). **Beleidscoördinator:** W. Wiersinga (Bosschap). **Secretaris:** M. Brunsveld (Bosschap)

Leden: R. Bekker (Gegevensautoriteit Natuur), R. Bobbink (Onderzoekcentrum B-WARE), J. van Erp (Dienst Landelijk Gebied), K. de Feijter (Staatsbosbeheer; tot 1 januari 2014), G. Grimberg (ministerie EZ), A. Grootjans (Rijksuniversiteit Groningen), A. van Haperen (Staatsbosbeheer), H. Hekhuis (Staatsbosbeheer; tot 1 januari 2014), W.J. Holtland (Staatsbosbeheer), P. de Hullu (Stichting Bargerveen), A. Jansen (Unie van Bosgroepen), A. Kooijman (Universiteit van Amsterdam), L. Lamers (Radboud Universiteit Nijmegen), W. Lammers (Staatsbosbeheer; vanaf 1 januari 2014), J. Roelofs (Radboud Universiteit Nijmegen), M. Schouten (Staatsbosbeheer), H. Siebel (Natuurmonumenten), H. Siepel (Wageningen UR), K. Sýkora (Wageningen UR), B. van Tooren (Natuurmonumenten), U. Vegter (Het Drents Landschap), T. Verstraël (SOVON Vogelonderzoek Nederland), C. van Vliet (Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden) en H. de Vries (It Fryske Gea).

Coördinatie OBN

In 2013 werden negen nieuwe onderzoeken uitgezet, 41 lopende onderzoeken begeleid en achttien onderzoeken met de publicatie van een rapport afgerond. De openbare aanbestedingen van de onderzoeken werden ook in 2013 in opdracht van het Boschap door Dienst Landelijk Gebied verzorgd. De onderhandse aanbesteding van vijf projecten werd door het Boschap zelf uitgevoerd. Bovendien werd gewerkt aan verdere professionalisering van het bestek met bijbehorende documenten, de opdrachtbrief, de algemene voorwaarden en de overeenkomst.

Het Programma OBN wordt begeleid door de Adviescommissie Kennisnetwerk OBN, welke in 2013 bijeenkwam op 7 maart, 16 mei, 12 september en 7 november.

Het Secretarissenoverleg kwam in 2013 bijeen op 15 januari, 7 mei, 1 oktober en 9 december voor uitwisseling van informatie en voorbereiding van nieuwe onderzoeken, jaarplan, kennisagenda 2014-2018 en jaarverslag van OBN.

Nieuwe overeenkomst OBN en Kennisagenda 2014-2018

2013 stond in het teken van de afloop van het huidige vierjarige overeenkomst tussen het Boschap en het ministerie van EZ, en het toewerken naar een nieuwe periode. In september 2012 is hiermee al een start gemaakt door een geslaagd bestuurlijk diner te organiseren waarbij met o.a. ministeries van EZ en I&M, IPO, provincies, TBO's werd nagedacht over de toekomst van OBN.

Er is in 2013 een nieuwe kennisagenda opgesteld waarmee twee delen werden gediend. Enerzijds is de kennisagenda voor de deskundigenteams de leidraad voor het onderzoek in de komende vijf jaren. Anderzijds is de opstelling van de kennisagenda benut om mogelijke nieuwe financiers en partijen te binden aan OBN. Om hier uitvoering aan te geven is een kennisconferentie georganiseerd waarbij een groot aantal partijen van binnen en buiten OBN hebben meegedacht over de inhoud van de kennisagenda. Separaat zijn over de kennisagenda vele gesprekken gevoerd met provincies, IPO, ministerie van EZ, Rijkswaterstaat, Stowa, SKB bodem, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten e.a. In 2014 zal een nieuwe vijfjarige overeenkomst worden afgesloten met het IPO en het ministerie van EZ.

Tegelijkertijd met de besprekingen over een nieuwe periode is begonnen met het onder de loep nemen van de organisatiestructuur van OBN. De kennisagenda bevat nieuwe onderwerpen; het is de vraag of de OBN-structuur en de verbrede Kennisagenda nog goed op elkaar aansluiten. In 2014 zal de Adviescommissie hierover een advies uitbrengen.

Internationalisering OBN

Het internationaliseren van het kennisnetwerk OBN heeft in 2013 een vervolg gekregen in de vorm van een bezoek aan de Europese Commissie (DG Environment) in maart. Er was veel lof voor de werkwijze en resultaten van het OBN netwerk. Gesprekspartners noemden het kennisnetwerk 'een uniek en inspirerend' voorbeeld. Er is gesproken over manieren van samenwerking. Graag zag men wel een betere toegankelijkheid van de OBN rapporten, wat heeft geresulteerd in het standaard opnemen van Engelstalige samenvatting en onderschriften in deze rapporten.

Het European Center Nature Conservation (ECNC) uit Tilburg heeft met ondersteuning van het OBN bij de Europese Commissie een projectvoorstel ingediend voor de organisatie van het New Biogeographical process en de ontwikkeling van een communicatieplatform (<http://tinyurl.com/N2000platform>).

OBN is aanwezig geweest bij het internationaal symposium in Berlijn over een Europees 'Network of Knowledge' (NoK). Een netwerk van kennisnetwerken over biodiversiteit waarbij kennisdeling moet leiden tot het beantwoorden van vragen over natuurbeheer en -herstel en waar ook, indien bepaalde kennis nog niet is ontwikkeld, adviesvragen en onderzoeken zullen worden uitgevoerd. OBN heeft aangegeven voor Nederland te willen dienen als eerste aanspreekpunt voor de kennisvragen vanuit het NoK. Een vervolg hierop zal in 2014 plaatsvinden.

Externe advisering

In 2013 zijn door terreinbeherende organisaties zes adviesaanvragen over beheerproblemen of herstel mogelijkheden van een Natura 2000-gebied ingediend. Hierover wordt met financiering vanuit het OBN en met cofinanciering door de opdrachtgever, door het betreffende deskundigenteam advies uitgebracht. Bijvoorbeeld het advies van het deskundigenteam Duin- en Kustlandschap over de damhersten in de Amsterdamse Waterleidingduinen en de invloed van deze dieren op de kwaliteit van de Natura 2000 habitattypen.

Kennisnetwerk OBN toetst gebiedsanalyses PAS

Om de vastgelopen vergunningverlening in het kader van de Natuurbeschermingswet weer vlot te trekken is in 2009 de Programmatische Aanpak Stikstof gestart. Door gerichte herstelmaatregelen moet de hoeveelheid stikstof in de bijna 130 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Nederland afnemen. De aldus gerealiseerde milieuwinst wordt deels benut voor het duurzaam in stand houden van de daar voorkomende beschermde habitattypen, deels geeft het ruimte aan nieuwe economische activiteiten. PAS geeft dus een positieve impuls aan natuur én economie.

Voor elk van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden is door het bevoegd gezag een pakket van maatregelen uitgewerkt dat moet leiden tot verminderde stikstof-input en tot herstel van de beschermde habitats. Kennisnetwerk OBN heeft samen met DLG in 2013 van het ministerie van Economische Zaken de opdracht gekregen om voor al deze gebieden de zogenaamde PAS-opnametoets uit te voeren. Dat is een ecologische toets op de gebiedsanalyses. Aan de hand van een gedetailleerde checklist hebben de OBN-deskundigen kritisch gekeken naar de actualiteit, volledigheid en onderbouwing van de aangeleverde informatie. Van deze beoordeling hing af of gebieden in de PAS konden worden opgenomen. De verantwoordelijkheid voor de gebiedsanalyses en habitatkaarten lag – afhankelijk van het gebied – bij een van de 12 provincies, Rijkswaterstaat, Defensie dan wel bij het ministerie van EZ. De diversiteit aan verantwoordelijken zorgde voor een verscheidenheid in aangeleverd materiaal; dat maakte een uniforme beoordeling er niet makkelijker op.

Martine Roza van het ministerie van EZ was als projectleider betrokken bij de PAS-opnametoets die OBN heeft uitgevoerd. Ze is 'hartstikke tevreden' over de bijdrage van deskundigen van OBN: "Zij hebben ontzettend veel werk verricht. Het was een stevige kluit om het omvangrijke pakket aan informatie door te worstelen en te controleren. Daar zijn ze vakkundig en heel flexibel mee omgegaan." Volgens Roza heeft hun inzet geleid tot betere gebiedsanalyses en een steviger PAS-instrument. Zij kan zich goed voorstellen dat OBN in de toekomst vaker van dit ecologisch toetsingswerk gaat doen voor de overheid.

Financiële verantwoording 2013

In 2013 werden elf projecten met een gezamenlijke waarde van € 1.752.838 aan diverse onderzoeksinstellingen en adviesbureaus gegund. Bij twee van de elf projecten is het door onvoorziene omstandigheden niet gelukt de aanbesteding definitief af te ronden, dit zal in 2014 alsnog gebeuren. Een onderzoek is begin 2014 aanbesteed. Daarnaast zijn er vele onderzoeken begeleid en afgerond.

2013	Gepland (€)	Uitgaven (€)
Onderzoekprojecten*	1.688.280	1.752.838
Advisering door leden deskundigenteams	28.000	15.614
Kennisverspreidingsactiviteiten	100.000	212.699
Vergoeding Adviescommissie en deskundigenteams	304.640	219.194
Organisatiekosten Bosschap	155.000	277.342
Kosten derden	119.180	36.338
Totaal	2.395.100	2.514.025

*Zie hoofdstukken deskundigenteams

Het volledige financiële overzicht 2013 is op te vragen bij w.wiersinga@vbne.nl

In 2013 is van provincies, Brandweer Nederland, Programma Rijke Waddenzee en Deltaprogramma Waddengebied in totaal € 110.000 aan cofinanciering voor OBN-projecten ontvangen. Daarnaast was sprake van veel *in natura* financiering. Enerzijds vanuit de onderzoekers, die ook in 2013 veel niet-declarabele uren maakten om hun onderzoek rond te krijgen, en zoals ook in voorgaande jaren veelal belangeloos kennis overdroegen in de vorm van artikelen, lezingen, workshops, en het meenemen van beheerders om in het veld de resultaten van het OBN-onderzoek toe te lichten. Anderzijds vanuit de terreineigenaren: zij verrichtten gratis vele hand- en spandiensten in de gebieden waarin de OBN-onderzoeken plaatsvinden.

Het budget van OBN is in 2013 grotendeels uitgeput. Daarnaast is het batig saldo afkomstig van 2012 ingezet voor o.a. een aantal communicatie-activiteiten (welke in 2014 zullen worden afgerond) en een extra onderzoek naar de ecologische effecten van additieven in bluswater t.b.v. natuurbranden.

Planning 2014

In 2014 staan een zestal projecten centraal. Hiermee is € 800.000 van de voor 2014 beschikbare financiën van € 1.600.000 gemoeid. Indien er in de aanbesteding van deze zes projecten budget overblijft, zullen projecten op de reservelijst aanbesteed worden.

De kiemplanten van deze opgekweekte zeggen zijn bedoeld voor experimentele herintroductie in beekdaltrilvenen.

In 2013 verschenen OBN onderzoekrapporten

- Aggenbach, C.J.S., Emsens, W.-J., Cirkel, D.G., Smolders, A.J.P., Stuyfzand, P.J. & Diggelen, R., van, 2013. *Onderzoek aan biochemie en experimentele maatregelen voor het herstel van beekdalvenen*. Rapport 1e fase. **Rapport 2013/OBN178-BE**
- Bobbink, R., Bouwman, J.H., Brouwer, E., Everts, F.H., Horsthuis, M.A.P., Kleef, van, H.H. & Klimkowska, A. 2013. *Preadvies kleine ecotopen in de hydrologische gradiënt*. **Rapport 2013/OBN173-NZBE**
- Cusell, C., Kooijman, A., Mettrop, I., Lamers, L., *Natura 2000 Kennislacunes in De Wieden & De Weerribben*. **Rapport 2013/OBN171-LZ**
- Dijk, G., van, Westendorp, P.-J., Loeb, R., Smolders, F., Kleef, H., van, Lamers, L., Klinge, M., 2013. *Natuurherstel in ondiepe plassen in het zeelei- en laagveenlandschap: Kansen voor kleimeren*. **Rapport 2013/OBN185-LZ**
- Dijk, G., van, Westendorp, P.-J., Loeb, R., Smolders, A.J.P., Lamers, L., Klinge, M. & Kleef, H., van, 2013. *Verbraking in het laagveen- en zeeleilandschap. Van bedreiging naar kans?* **Rapport 2013/OBN170-LZ**
- Everts, F.H., Vries, N.P.J., de, Tolman, M.J., Jongman, M., Pranger, D.P., Lammerts, E.J., Grootjans, A.P., & Kooijman, A.M., 2013. *Vegetatie-trends van N-depositie gevoelige duinhabitats op de Waddeneilanden. Analyse door EGG-Consult onder begeleiding van het OBN-deskundigenteam Duin- en Kustlandschap*. **Rapport 2013/OBN180-DK**
- Hommel, P.W.F.M., Haveman, R., Huiskes, H.P.J. & Waal, R.W., de, 2013. *Herstel van jeneverbesstruwelen. Resultaten OBN-onderzoek 2007 – 2011*. **Rapport 2013/OBN157-DZ**
- Hommel, P.W.F.M., Kemmers, R.H., Querner, E.P., Waal, R.W., de, 2013. *Herstel vogelkers-essenbos in het Lankheet: Resultaten van het OBN-onderzoek 2005-2010*. **Rapport nr. 2013/OBN149-BE**
- Jagers op Akkerhuis, G.A.J.M., Delft, S.P.J., van, Huiskes, H.P.J., Sival, F.P., Corporaal, A.C., & Ozinga, W.A., 2012. *Onderzoek ten behoeve van herstel en beheer van Nederlandse hoogvenen. Graslanden en moerassen in het zeeleilandschap. Een inventarisatie van knelpunten, succesfactoren en kennislacunes*. **Rapport 2013/OBN172-LZ**
- Lange, H.J. de, Maas, G. J., Makaske, B., Rooij, S. van, Noordijk, J. & Vos, C. C. 2012. *Fauna in het rivierengebied. Knelpunten en mogelijkheden voor herstel van terrestrische en amfibische fauna*. **Rapport 2013/OBN175-RI**
- Loeb, R., Bij, A., van der, Bobbink, R., Frouz, J. & Diggelen, R. van., 2013. *Ontwikkeling van droge heischrale graslanden op voormalige landbouwgronden. Eindrapportage fase 1*. **Rapport 2013/OBN176-DZ**
- Noordwijk, C.G.E., van, Weijters, M.J., Smits, N.A.C., Bobbink, R., Kuiters, A.T., Verbaarschot, E., Versluijs, R., Kuper, J. Floor-Zwart, W., Huiskes, H.P.J., Remke, E. & Siepel, H. 2013. *Uitbreiding en herstel van Zuid-Limburgse helling-schraallanden. Eindrapportage 2e fase*. **Rapport 2013/OBN177-HE**
- Oosten, H., van, Kooijman, A.M., Turnhout, C., van, Dekker, J., Burg, A., van den & Nijssen, M. 2013. *Begrazingsbeheer in relatie tot herstel van faunagemeenschappen in de duinen. Eindrapportage 1e fase 2009-2011*. **Rapport 2013/OBN163-DK**
- Ozinga, W.A., Arnolds, E., Keizer, P.-J. & T.W. Kuyper 2013. *Paddenstoelen in het natuurbeheer; OBN preadvies paddenstoelen – deel 1: Ecologie, knelpunten en kennislacunes; deel 2: Mycoflora per natuurstype*. **Rapport 2013/OBN181-DZ**
- Runhaar, J., Lucassen, E.C.H.E.T., Smolders, A.J.P., Verdonschot, R.C.M., & Hommel, P.W.F.M., 2013. *Herstel broekbossen*. **Rapport 2013/OBN169-BE**
- Valk, L., van der, Arens S.M., Koomen, A. & Bakker, M.A.J., 2013. *Verkenning herstel mogelijkheden duindynamiek Westduinen (Schouwen)*. **Rapport 2013/OBN184-DK**
- Vogels, J., Jansman, H., Bobbink, R., Weijters, M., Verbaarschot, E., Den, ten, P., Versluijs, R. & Waasdorp, S. 2012. *Herstellen van akkers als onderdeel van een intact heidelandschap. De koppeling tussen arme heidegebieden en rijkere gronden*. **Rapport 2013/OBN179-DZ**
- Wallis de Vries, M., Omon, B. & Veling, K. 2013. *Ecologische Randvoorwaarden voor de Fauna van Hellingbossen: De Keizersmantel als Aandachtsoort*. **Rapport 2013/OBN174-HE**

Meer weten?

Meer informatie over de uitvoering van beheermaatregelen in de diverse landschapstypen? Zie www.natuurkennis.nl.

De agenda voor de komende veldwerkplaatsen is te vinden op www.veldwerkplaatsen.nl. Hier kunt u zich opgeven en infobladen downloaden van vorige veldwerkplaatsen.

Wilt u een passend gebiedsgericht advies over een concreet beheerprobleem? Neem dan contact op met de secretaris van het betreffende deskundigenteam. Zie www.natuurkennis.nl.

In 2013 werden elf OBN-veldwerkplaatsen gehouden met ruim 200 deelnemers uit onderzoek, beheer en beleid.

OBN Kennisagenda 2014-2018

In 2013 is door velen binnen en buiten het OBN-netwerk hard gewerkt aan de opstelling van de OBN-Kennisagenda 2014-2018. Dit document is de komende jaren richtinggevend voor de OBN-deskundigenteams om hun onderzoeksvoorstellen op te stellen. Een nieuwe kennisagenda was nodig voor het nieuwe contract tussen enerzijds het ministerie van Economische Zaken (EZ) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) en anderzijds de opvolger van het Bosschap, de VBNE. Daarnaast waren er belangrijke inhoudelijke motieven voor een nieuwe kennisagenda: vanuit het Europees en Nederlandse natuurbeleid komen andersoortige vragen, bos- en natuurbeheerders oriënteren zich op nieuwe ontwikkelingen in het natuurbeleid en OBN wil meer doen met de uitkomsten van de OBN-evaluatie in 2012. Last but not least kan een nieuwe kennisagenda ook beter inspelen op de gewenste nauwere samenwerking met waterschappen, gemeenten, private partijen en vooral provincies nu de decentralisatie van het natuurbeleid is afgerond.

Wereld rond OBN is veranderd

“Het is een complex proces geweest”, zegt Jan van Erp van DLG, “omdat er zoveel veranderd is in de wereld rond het OBN”. Hij is lid van de Adviescommissie van OBN en heeft als medeauteur een actieve rol vervuld bij het maken van de kennisagenda. Hij noemt de tweedaagse kennisconferentie in juni als belangrijk moment. Toen is helder in beeld gekomen waar de buitenwereld op zit te wachten. Hij is tevreden over het resultaat dat er nu ligt. “De Kennisagenda is geen rigoureuze koerswijziging, toch komen we op termijn wel op een andere plek terecht.” De in zijn ogen belangrijkste verandering? “Er zijn nieuwe thema’s toegevoegd. De vorige kennisagenda werd sterk bepaald door natuurbeheerders en onderzoeksinstituten – dat is oké maar niet genoeg. Je moet óók kijken wat actuele thema’s zijn bij bijvoorbeeld provincies en waterschappen, zeker als je medefinanciering wilt. Al gaat het niet alleen om de euro’s, maar ook om belangstelling voor de onderzoeksresultaten.”

Werkconferentie

Nederland staat voor grote natuuropgaven in een veranderende omgeving. Verantwoordelijkheden en taken rond natuurbeleid en –beheer liggen vanaf 2012 meer dan voorheen bij provincies. Dit was voor het Kennisnetwerk OBN reden om samen met externe partijen een werkconferentie te organiseren over de meerjarige kennisagenda. Primaire doelen daarbij waren: aanvullen en verdiepen van de concept kennisagenda, zicht krijgen op belangrijke vraagstukken bij partners en het verkennen van de kansen voor samenwerking. De ruim 40 deelnemers kwamen met uiteenlopende wensen voor de concept kennisagenda, maar ook met tips voor OBN. Duidelijk werd dat er naast nieuwe kennis ook behoefte is aan laagdrempelige toegang tot bestaande kennis. Snel en praktisch toepasbaar, zodat kennis op elk gewenst moment bijdraagt aan de ontwikkeling van het landschap of het natuurgebied. Arno Teunissen, beleidsmedewerker van provincie Noord-Brabant, was voorheen nauwelijks bekend met OBN. Daartoe uitgenodigd wilde hij op de werkconferentie wel meedenken en kennisvragen vanuit de provincie inbrengen. “Kennis is belangrijk”, zegt hij, “en er is nog best wat te verbeteren aan de effectiviteit van het natuurbeleid.” Hij vroeg vooral om meer aandacht voor agrarisch natuurbeheer. “Nog steeds een actueel onderwerp, omdat de effectiviteit ter discussie staat en omdat het beter moet. Provincies zijn er met hun regelingen en natuurbeheerplannen volop mee bezig.” Als hij ziet hoe dit thema in de kennisagenda is opgenomen heeft zijn inbreng zeker resultaat gehad.

Verbrede thematiek

OBN heeft duidelijke prioriteiten gesteld om de (schaarse) beschikbare middelen effectief in te kunnen zetten. De kennisagenda is een gezamenlijke ambitie, die gelet op de beschikbare middelen, nooit in zijn geheel kan worden uitgevoerd. Elk jaar vindt op basis van de kennisagenda, het beschikbare budget en de kwaliteit van de voorstellen, een selectie plaats van het uit te voeren onderzoek. De nieuwe kennisagenda maakt inzichtelijk wat de kennislacunes zijn bij herstel, ontwikkeling en beheer van natuurkwaliteit, en laat zien waar het Kennisnetwerk OBN de komende jaren onderzoek aan wil doen. Het actuele overzicht van die lacunes maakt het bovendien beter mogelijk samenwerking te zoeken en af te stemmen met andere onderzoeksprogramma’s. In het natuurbeleid staat bescherming van de intrinsieke natuur nog steeds voorop. Maar er is een toenemende aandacht voor de maatschappelijke betekenis van de natuur: voor mensen (beleving) en voor ecosysteemdiensten (benutting). Dit vraagt om een andere focus van terreinbeheerders en dus ook voor OBN.

Inspeland op de vragen vanuit het beleid, de praktijk van het beheer, de aanbevelingen uit de evaluatie en de decentralisatie is gekomen tot de volgende thema’s voor de OBN-Kennisagenda 2014-2018:

Thema 1 Herstel en beheer van natuurgebieden

Thema 2 Ontwikkelen van PAS herstelstrategieën

Thema 3 Soortgericht beheer

Thema 4 Natuurnetwerk Nederland (= EHS): duurzaam benutten en beleven.

> Meer informatie: De Kennisagenda 2014-2018 kunt u vinden op www.natuurkennis.nl

*“De sleutel
tot duurzaam succes van
OBN blijft de samenwerking
tussen onderzoekers,
natuurbeheerders en
beleidsmakers.”*

Jan van Erp

*“De afgelopen
jaren is binnen
Staatsbosbeheer kennis
vanuit het OBN-kennisnetwerk
onvoldoende doorgestroomd.
Omgekeerd moet OBN zich
ook sterker laten voeden door
vragen die op de werkvloer
leven.”*

Anton van Haperen

Meer en beter communiceren

In 2013 heeft OBN een communicatieplan ontwikkeld. Aan de basis van dit plan lag het verzoek van het ministerie van Economische Zaken om meer te doen aan het delen van kennis, als ook de wens binnen het Kennisnetwerk OBN om communicatie beter en serieuzer aan te pakken.

Het communicatieplan dient twee doelen. Ten eerste moet het ertoe leiden dat OBN in het algemeen meer bekendheid krijgt – met andere woorden: het OBN moet meer ‘tussen de oren’ komen te zitten bij politiek, management en bestuurders. Ten tweede moet de communicatie binnen de driehoek beheerders, beleidsmakers en onderzoekers beter worden, met als resultaat een betere doorstroming van kennis en informatie. Voor beide doelen is het nodig een extra impuls te geven aan communicatie. Het plan is inmiddels vastgesteld en met de uitvoering is begonnen.

Kernboodschap

Om zo duidelijk mogelijk te kunnen communiceren naar de doelgroepen en binnen het kennisnetwerk te weten waar OBN voor staat is een heldere kernboodschap geformuleerd:

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling Beheer Natuurkwaliteit:

- is een onafhankelijk en innovatief platform waarin beheer, beleid en wetenschap op het gebied van natuurbeheer samenwerken;
- ontwikkelt en verspreidt kennis met als doel het structureel herstel en beheer van natuurkwaliteit.

Deze kernboodschap dient centraal te staan in alle communicatie-uitingen.

Kennismontage en kennisoverdracht

Het communicatieplan is omarmd door de OBN Adviescommissie. AC-lid Anton van Haperen heeft zich afgelopen jaar actief met het communicatieplan bemoeid. Wat zijn persoonlijke prioriteiten zouden zijn? “Er is een geweldige omslag aan de gang in de natuurbeschermingswereld: aan de ene kant de economische crises en de noodzaak tot bezuinigingen; gelijktijdig is er sprake van een geweldige innovatie en verdieping in kennis en kunde. Inhoudelijk hebben we het afgelopen decennium veel successen geboekt, maar ik zie dat die kennis niet vanzelfsprekend doorstroomt binnen beheerorganisaties. Ik heb gemerkt dat veel van de OBN-kennis maar beperkt landt bij boswachters en opzichters. We moeten zorgen dat de kennis ook dáár terechtkomt, zodat zij efficiënter kunnen gaan werken. Naast onderzoek doen moet OBN de slag maken om meer werk te maken van kennismontage en kennisverspreiding. Dat is de nieuwe uitdaging.” Van Haperen ziet veel in persoonlijke vormen van kennisoverdracht, zoals veldwerkplaatsen - face-to-face-communicatie noemt hij dat. “Daaraan zou ik prioriteit willen geven.” Andere communicatiemiddelen zoals website, rapporten en brochures kunnen dit ondersteunen.

Voor de grotere terreinbeheerorganisaties zouden OBN moeten koesteren, is zijn stelling, want hij constateert dat mede door bezuinigingen steeds meer kennis uit de organisaties verdwijnt. “Tegenwoordig wordt kennis – anders dan vroeger – vooral buiten deze organisaties ontwikkeld; OBN heeft die kennis. Voor de terreinbeheerende organisaties is het dus van belang dat ze met OBN in verbinding blijven, anders missen ze de boot bij de innovatieslag die nu aan de gang is.”

Website OBN – naar een droomscenario

De website natuurkennis.nl vertoont steeds meer ouderdomskwalen en andere gebreken. Niet voor niets legt het communicatieplan een

hoge prioriteit bij het realiseren van een nieuwe site. Een andere mogelijkheid is aansluiting zoeken bij een andere, goed functionerende, website. OBN is er nog niet uit. Karin Cox is als sitebeheerder vanuit het IPO / BII12 nauw betrokken bij het Portaal Natuur en Landschap (www.portaalnatuurenlandschap.nl). “Wij werkten in 2012 en 2013 aan de vernieuwing van onze website. OBN oriënteerde zich in dezelfde tijd hoe ze natuurkennis.nl konden verbeteren of een nieuwe website konden ontwikkelen. Beide partijen zochten samenwerkingspartners, en beide werken vanuit de driehoek kennis-beleid-praktijk. Zo zijn we met elkaar in gesprek gekomen.”

OBN leek ons een hele logische partner, verklaart Cox.” We hebben concrete ideeën om natuurkennis en beheeradviezen van natuurkennis.nl rechtstreeks te koppelen aan de Index Natuur en Landschap zoals die op Portaal Natuur en Landschap staat. We willen echt samen de inhoud gaan beheren. Dat is ons droomscenario: één overkoepelend online forum, van alle partners op natuur en landschap die samen de content actueel houden. We hebben al een aantal stapjes op dat traject gezet: er zijn onderwerpen op de sites gelinkt en we overleggen regelmatig hoe we het laaghangend fruit kunnen plukken en hoe we verder kunnen toewerken naar dat droomscenario.” Wat Cox betreft is het zeker een optie dat de nieuwe website van OBN geïntegreerd wordt met die van Portaal Natuur en Landschap. “Het zou een aanvulling zijn op onze website en het is goed mogelijk om het zo vorm te geven dat het toch herkenbaar blijft als OBN.”

Communicatie in 2013

Naast het ontwikkelen van het communicatieplan is gedurende het verslagjaar vanzelfsprekend volop gecommuniceerd. Zoals gebruikelijk zijn er onderzoeksrapporten gepubliceerd, veldwerkplaatsen gehouden, is als vast onderdeel van het Vakblad Natuur Bos Landschap de OBN-nieuwsbrief verspreid en is de website bijgehouden. Daarnaast zijn er veel grote en kleine veranderingen doorgevoerd - veelal concrete acties vanuit het communicatieplan - die moeten leiden tot een betere verspreiding van kennis. Bijvoorbeeld:

- Verbetering van de website natuurkennis.nl (zoals betere vindbaarheid van de OBN-rapporten; toevoegen van Engelstalig deel);
- Toevoeging van Engelstalige samenvattingen en bijschriften in de wetenschappelijke rapporten;
- Inzetten van grotere variatie aan media om doelgroepen te bereiken (zoals: plaatsen van presentatie op YouTube over rol van dood hout in rivieren; artikelen over OBN-onderzoek in diverse landelijke dagbladen);
- Meer veldwerkplaatsen, die een grotere diversiteit aan onderwerpen bestrijken;
- Bijdrage geleverd aan de WNF-partnerdag in de Millingerwaard;
- Lezingen over faunaonderzoek binnen OBN op SOVON-studiedag;
- Symposium over hellingbossen in Zuid-Limburg.

Facts & figures Communicatie 2013

OBN-onderzoeksrapporten	18
Beheeradviezen	6
OBN-nieuwsbrieven	4
Veldwerkplaatsen	11
Deelnemers veldwerkplaatsen	201
Downloads OBN-rapporten	ca 500 per maand
Pageviews website	3000 – 4000 per maand

Deskundigenteam Beekdallandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
2010	Effecten van maaibeheer op ontwikkeling van levensgemeenschappen van kleine zeggenmoerassen in beekdalen	KWR	€ 128.920	Universiteit Antwerpen, Alterra, De Vlinderstichting	2014 OBN183-BE
2011	Herstel broekbossen	KWR	€ 79.700	B-WARE, Alterra	OBN169-BE
2011	Herstel kleine ecotopen in de hydrologische gradiënt – fase 2*	B-WARE	zie ander DT	EGG Consult Everts & de Vries, Unie van Bosgroepen, Stichting Bargerveen, Ten Haaf en Bakker	OBN173-NZBE
2012	Omvorming en herstel van vochtige bossen*	Unie van Bosgroepen	zie ander DT	Bosgroep Zuid-Nederland, Stichting Bargerveen, B-WARE, Alterra	2014
2012	Biogeochemie en experimentele maatregelen voor herstel van beekdaltrilvenen	Universiteit Antwerpen	€ 267.750	KWR Watercycle Research Institute, B-WARE	2015
2012	Herintroductie van gemeenschappen van ongewervelden in herstel beek- en beekdalsystemen	Alterra	€ 145.000	Stichting Bargerveen	2014
2012	Ecohydrologie Zuid-Limburgse hellingmoerassen – fase 2**	Royal HaskoningDHV	zie ander DT	Alterra, De Vlinderstichting	2015
2013	Integraal natuurherstel in beekdalen	Alterra	€ 302.500	KWR Watercycle Research Institute, Deltares	2017

* in samenwerking met deskundigenteam Nat zandlandschap

** in samenwerking met deskundigenteam Heuvellandschap

Voorzitters: U. Vegter (*Het Drentse Landschap*) en H.J. de Vries (*It Fryske Gea*). **Vicevoorzitter:** R.M. Bekker (*Gegevensautoriteit Natuur*).
Secretaris: T. Termaat (*De Vlinderstichting*). **Leden:** C.J.S. Aggenbach (*KWR Watercycle Research Institute*), Ineke Barten (*Waterschap De Dommel*), R. van Diggelen (*Universiteit Antwerpen*), R.J.J. van Dongen (*Waterschap De Vechtstromen*), R.J.H. Douwes (*Natuurmonumenten*), F. Eysink (*Unie van Bosgroepen*), M. van Gerven (*Staatsbosbeheer*), R.R. Hofstra (*Dienst Landelijk Gebied*), M. Jalink (*KWR Watercycle Research Institute*), H.H. van Kleef (*Stichting Bargerveen*), H. Runhaar (*KWR Watercycle Research Institute*), P.C. Schipper (*Staatsbosbeheer*), A.J.P. Smolders (*Onderzoekscentrum B-WARE*), A.H.F. Stortelder (*Wageningen UR*), P.F.M. Verdonschot (*Alterra*) en H. van de Weerd (*Arcadis Nederland bv*).
 > Voor meer informatie: tim.termaat@vlinderstichting.nl

Het deskundigenteam Beekdallandschap richt zich op beken en beekbegeleidende wateren, moerassen, graslanden en bossen. In 2013 werd onderzoek uitgevoerd in veenvormende ecosystemen, effecten van waterberging en overstroming op terrestrische ecosystemen. De focus lag op de interactie van hydrologie, morfologie, structuur en fauna.

ONDERZOEK

Giftig ijzer en herintroductie van planten in beekdaltrilvenen

Als je in beekdalen natuurlijkheid nastreeft is trilveen (H7140), ook wel kleine zeggenveen genoemd, een hoogwaardig doel. Het is in Nederland extreem zeldzaam. Niet toevallig dat Natura 2000 het type als kerndoel formuleert voor de goed ontwikkelde beekdalreservaten. “Maar het is erg moeilijk om het areaal ervan te vergroten”, vertelt ecoloog Rudy van Diggelen, van Universiteit Antwerpen. “Er zijn situaties waarbij de beheerder zich beter op een ander doel kan richten, en doorgaat met maaien en afvoeren. Daar waar het ijzergehalte van het kwelwater zeer hoog is en de beheerder niet in staat is om het water op een constant en hoog peil te houden, kan ijzertoxiciteit er de oorzaak van zijn dat de verwachtingen voor beekdaltrilvenen slecht zijn, omdat kenmerkende planten vergiftigd raken.”

Van Diggelen en zijn onderzoeksteam doen biochemisch en experimenteel onderzoek naar mogelijkheden om beekdaltrilvenen te herstellen. De invloed van ijzer blijkt cruciaal. Van Diggelen: “Tijdens mijn studie leerde ik dat ijzervliesjes op water kwel betekenden. En dat was goed. Ondertussen zijn we verder. We weten dat ontwatering in beekdalsystemen zorgt voor veenaafbraak, waardoor ijzer zich in de bodem concentreert. En anders dan we lang dachten zijn het niet de goede eigenschappen van kwel die zorgen voor de kenmerkende

plantensoorten van venen, maar zijn het de slechte eigenschappen – met name de giftigheid van ijzer– die maken dat niet-tolerante planten worden uitgeledeerd. We vonden inderdaad dat veel kenmerkende soorten van venen ijzertolerant zijn, bijvoorbeeld veldrus, zwarte zegge en waterdriblad. In onze studie bleek bovendien dat wanneer je ontwatert en de ijzerconcentratie erg hoog wordt, kenmerkende maar niet extreem ijzertolerante soorten als ronde zegge uit het systeem verdwijnen. Wij onderzoeken nu waar de grenzen liggen.”

In het voorjaar van 2014 start het Nederlands-Vlaamse team met een experiment naar herintroductie van plantensoorten in beekdalen. Hierover bestaan volgens Van Diggelen veel meningen, maar er is feitelijk weinig bekend. “We hebben zaden van een aantal kenmerkende maar zeldzame kleine zeggensoorten en mossen verzameld. Die kweken we op in onze kas en de plantjes gaan we experimenteel in een aantal gebieden (tijdelijk) inbrengen. Twee jaar volgen we de ontwikkeling: kunnen ze hier overleven of niet?”

> Meer informatie: Ruurd.vanDiggelen@uantwerpen.be
 Rapport OBN178-BE

Sterk ijzerhoudend kwelwater met o.a. holpijp.

Het proces van ijzerophoping in het porievocht wordt in detail gemeten aan bodemkolommen uit verschillende natuurreservaten die naar het laboratorium zijn gehaald.

KENNISVERSPREIDING

Veldwerkplaats rond grensrivier Reest

De Reest is een grensrivier tussen de provincies Overijssel en Drenthe. Dat heeft in het verleden als voordeel gehad dat men het niet eens werd over wie nu die kronkelende beek recht zou trekken. Nog steeds vind je hier een landschappelijk fraai en kleinschalig beekdallandschap. Nu heeft de provinciegrens als nadeel dat het natuurbeleid aan weerszijden van de beek sterk verschilt: anders dan in Drenthe is in Overijssel de EHS langs de Reest grotendeels geschrapt, vertelt Uko Vegter van Stichting Het Drentse Landschap: "Hierdoor kunnen we voor het watersysteem van het beekdal niet de juiste herstelmaatregelen nemen." Vorig jaar is er namens het OBN DT-Beekdallandschap, op verzoek van Het Drentse Landschap, advies uitgebracht over deze problematiek. Om duidelijk te maken welke natuurkwaliteit het Reestdal bezit, en hoe nodig het is om hier zorgvuldig mee om te gaan.

foto Petra Schmitz

De veldwerkplaats op 20 juni was een vervolg hierop, zegt Vegter: "We wilden laten zien wat er speelt, hierover discussiëren en reacties losweken. Na twee inleidingen hebben we in het veld bediscussieerd hoe je op landschapsniveau zou moeten werken aan herstel. In veel Nederlandse beekdalen kan dat niet, omdat er meestal maar kleine stukjes in eigendom zijn. In het Reestdal maakten we met grondverwerving goede vorderingen – tot aan de Bleker-periode. Er waren interessante discussies tussen mensen van provincies, natuurbeheerders en waterschappers, betrokken bij het beheer van verschillende beekdalen. Vegter hoorde van hen soms ook nieuwe ideeën, bijvoorbeeld over het verondiepen van greppels." "Dat vind ik zo interessant aan veldwerkplaatsen: je gaat je eigen handelen in een breder perspectief zien." Ook bij een meer beleidsmatig onderwerp, zoals hier, heeft een veldwerkplaats een duidelijke meerwaarde, vindt hij: "Het is concreet, je bent op locatie, je kijkt elkaar in de ogen. Directer kennis uitwisselen kan niet."

> [Meer informatie: u.vegter@drentslandschap.nl](mailto:u.vegter@drentslandschap.nl)

Studiedag 'Beheervragen t.b.v. toekomstig toegepast onderzoek in beekdallandschappen' op 25 april

Publicaties

Aggenbach, C.J.S.; Backx, H.; Emsens, W.J.; Grootjans, A.P.; Lamers, L.P.M.; Smolders, A.J.P.; Stuyfzand, P.J.; Wotejko, L.; Diggelen, R. Van, 2013. Do high iron concentrations in rewetted rich fens hamper restoration? *Preslia* 85(3): 405-420.

Advies herstelmaatregelen Deurzer- en Anreeperdiep. Adviseur namens DT: Camiel Aggenbach. April 2013.

Advies herstelmaatregelen Leuvenumsche Beek. Opdrachtgevers: Natuurmonumenten en Waterschap Vallei en Veluwe. Adviseurs namens DT: Piet Verdonchot en Rob van Dongen. Juli 2013.

Deskundigenteam Droog zandlandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
< 2010	Vervolgonderzoek verjonging jeneverbes	Alterra	€ 164.491	–	OB157-DZ
2010	Voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen van de hoge zandgronden: bodem-plant en plant-insect interacties	Stichting Bargerveen	€ 349.904	Alterra, De Vlinderstichting	2014
2010	Herstellen van akkers als onderdeel van een intact heidelandschap: de koppeling tussen arme heidegebieden en rijkere gronden	Stichting Bargerveen	€ 178.425	Radboud Universiteit Nijmegen, B-WARE, Alterra	OB179-DZ
2011	Ontwikkeling van droge heischrale graslanden in zandlandschap – fase 1	B-WARE	€ 199.229	Universiteit van Antwerpen, Tsjechische Academie van Wetenschappen	OB176-DZ
2011	Pre-advies habitatcondities paddenstoelen	Alterra	€ 80.000	Paddenstoelenstichting (Nederlandse Mycologische Vereniging)	OB181-DZ
2012	Fosfaattoevoeging: effectgerichte maatregelen voor herstel en beheer heidelandschap	Stichting Bargerveen	€ 160.650	Alterra, B-WARE	2015
2012	Experimentele monitoring van het natuurherstelproject Dwingelderveld – fase 2*	Dienst Landelijk Gebied	€ 50.000	Provincie Drenthe, Universiteit Antwerpen, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, B-WARE, LIFE+, De Vlinderstichting, Stichting Willem Beijerink Biologisch Station	2013
2013	Ontwikkeling van droge heischrale graslanden in zandlandschap – fase 2	B-WARE	€ 235.950	Universiteit van Antwerpen, Tsjechische Academie van Wetenschappen	2017
2013	Experimentele monitoring van het natuurherstelproject Dwingelderveld – fase 3*	Dienst Landelijk Gebied	€ 50.000	Provincie Drenthe, Universiteit Antwerpen, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, B-WARE, LIFE+, De Vlinderstichting, Stichting Willem Beijerink Biologisch Station	2014
2013	Ecologische effecten van additieven in bluswater t.b.v. natuurbranden	Stichting Bargerveen	€ 50.000	Vrije Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen	2014

* in samenwerking met deskundigenteam Nat zandlandschap

Voorzitter: H.N. Siebel (*Natuurmonumenten*). **Vicevoorzitter:** T.J. Verstraël (*Sovon*). **Secretaris:** W.R.M. van Heusden (*Dienst Landelijk Gebied*). **Leden:** R.J. Bijlsma (*Alterra*), R. Bobbink (*B-WARE*), F.G.M. Borgonje (*Dienst Vastgoed Defensie*), I. Borkent (*Stichting de Marke (B)*), A.B. van den Burg (*Biosphere Science Productions*), D.H. Joustra (*Staatsbosbeheer*), G.E. Koopmans (*Bosgroep Midden Nederland*), J. den Ouden (*Wageningen UR*), W.J.C. Poelmans (*Provincie Noord-Brabant*), M.J.P.M. Riksen (*Wageningen UR*), H. Siepel (*Wageningen UR*), L.B. Sparrius en M. Zekhuis (*Landschap Overijssel*).
> Voor meer informatie: w.r.m.vheusden@dlg.nl

Het deskundigenteam Droog zandlandschap richt zich op stuifzanden, droge heide, droog schraalgrasland en droge bossen. Het droge zandlandschap is sterk aangetast door vermesting en verzuring. In 2013 lag de focus van het onderzoek op de verschillende onderdelen van het heidelandschap, zoals schrale graslanden en akkers in heiden. Daarnaast was er veel aandacht voor herstel van de mineralenbalans in droge bossen en voor paddenstoelen in het natuurbeheer.

ONDERZOEK

Preadvies paddenstoelen

Een 'ondergeschoven kindje', noemt projectleider Wim Ozinga de taxonomische groep – zowel bij beleid als beheer. De onderzoeker van Alterra vindt de aandacht die OBN nu aan paddenstoelen schenkt terecht. Ze spelen immers een sleutelrol in het functioneren van ecosystemen, bijvoorbeeld doordat mycorrhizapaddenstoelen bomen helpen bij hun opname van voedingsstoffen. Het helpt dus bij de vitaliteit van het boscysteem. Daarnaast vertegenwoordigen ze een groot deel van de biodiversiteit: alleen al in Nederland leven ruim 5000 soorten, vele kwetsbaar of bedreigd. Volgens Ozinga is er over de ecologie van paddenstoelen veel bekend, maar is de kennis versnipperd of staat het in voor beheerders slecht toegankelijke rapporten. "Daarom hebben we de actuele stand van kennis nu eens op een rij gezet." Dat heeft een kloek rapport opgeleverd, met veel foto's en figuren. Door de indeling hebben we het

de beheerder gemakkelijk gemaakt om wanneer hij een beheerplan opstelt ook even de tekst van de betreffende beheertypen in dit rapport door te lezen." Het OBN-deskundigenteam Droog zandlandschap begeleidde het onderzoek van Alterra en de Paddenstoelenstichting. Beide organisaties leverden bovendien cofinanciering.

Herman Sieben, projectmanager bij Staatsbosbeheer en vrijetijdspaddenstoelenkenner, snapt best waarom zo weinig terreinbeheerders veel kennis hebben van paddenstoelen: "Het is moeilijk. Er zijn duizenden soorten in Nederland en determineren kan lastig zijn. Het goeie aan dit rapport, zegt Sieben, is dat het zowel nuttige informatie biedt aan vrijwilligers die inventariseren, als aan terreinbeheerders. Beide groepen leren meer over de relatie tussen het terrein en de soorten die er voorkomen. Kennis van die relaties is niet vanzelfsprekend. Net als Ozinga pleit Sieben voor serieuze aandacht voor de meest waardevolle paddenstoelengebieden. "De laatste 25 jaar

is er hard geïnventariseerd, er is nu wel een algemeen beeld van de mycologische hotspots. Als zo'n hotspot in je terrein ligt lijkt het me goed dat je daar als beheerder meer aandacht aan besteedt. De (amateur)mycologen kunnen de beheerders hierbij helpen, door uitleg te geven waarom een gebied mycologisch waardevol is."

> *Meer informatie: wim.ozinga@wur.nl | Rapport OBN181-DZ*

Experiment natuurontwikkeling heide Dwingelderveld

In het Drentse Dwingelderveld is een bijzonder heideherstelexperiment aan de gang. Op een deel van de voormalige landbouwenclave (225 ha) die tot natte en droge heide wordt ontwikkeld is een proefveld ingericht waar onderzoekers de ontwikkeling van kale bodem naar heidegemeenschap volgen. "Deze proef is uniek omdat het zich richt op de heidegemeenschap als totaal", zegt René Verhagen. Hij is ecooloog bij Antea Group, dat door DLG is ingehuurd voor de directievoering van het natuurherstelproject Dwingelderveld. "Meestal wordt er alleen naar nutriënten en vegetatie gekeken en worden kleine proefvlakken onderzocht. Hier zijn de proefvlakken groot en wordt juist ook de ontwikkeling van het bodemleven als bacteriën, schimmels, nematoden, springstaarten onderzocht. Bovengronds wordt de kolonisatie door geleedpotigen als dagvlinders, sprinkhanen, spinnen en loopkevers gevolgd."

Experimenteel zijn na de ontgronding een viertal maatregelen uitgevoerd: verzuren of bekalken en opbrengen van maaisel of plagsel. Door deze maatregelen te combineren krijg je negen verschillende behandelingen (3 x 3). Omdat elke behandeling drie replica's heeft, levert dat 27 proefvlakken op, per deelexperiment (voor natte en droge heide).

Waarom zo'n groot experiment, weten we nog niet hoe we heide moeten herstellen? Verhagen: "In de praktijk blijkt dat vaak tegen te vallen, juist de bijzondere soorten blijven weg. We weten dat we door verwijdering van de toplaag snel een nutriëntarme uitgangssituatie kunnen maken, maar wat er daarna gebeurt, hoe soorten elkaar beïnvloeden, daar weten we nog heel weinig van. Met de uitkomsten

van deze proef denken we de terreinbeheerder handvatten te kunnen geven om na ontgronden de ontwikkeling beter de gewenste richting in te kunnen sturen."

Eind 2011/2012 is de proef ingericht. Sindsdien wordt gemonitord. B-WARE leidt het onderzoek dat ze met veel andere onderzoeksinstituten uitvoert. "De eerste resultaten wijzen erop dat het inbrengen van plagsel tot een enorme versnelling leidt", zegt Verhagen. "Maar voordat je een goed ontwikkelde structuurrijke en gevarieerde heide hebt, ben je al gauw tien jaar verder." OBN, provincie Drenthe, de terreinbeherende organisaties en LIFE+ financierden de eerste jaren van de proef. Er wordt nog gezocht naar budget om het onderzoek te kunnen voortzetten.

> *Meer informatie: rene.verhagen@anteagroup.com*

KENNISVERSPREIDING

Op Natuurbericht.nl een verhaal over preadvies paddenstoelen. Presentatie preadvies paddenstoelen door Wim Ozinga op nieuwjaarsbijeenkomst Nederlandse Mycologische Vereniging, 11 januari.

Advisering stuifzandherstelwerkzaamheden Hulshorsterzand in opdracht van Natuurmonumenten door Michel Riksen.

Op het symposium heidebeheer van Staatsbosbeheer (17 september) hebben meerdere leden van het DT een lezing gehouden.

Publicaties

In juni 2013 is het boek 'Economy and ecology of heathlands' uitgekomen bij de KNNV-Uitgeverij, onder redactie van W. Herbert Diemont, Wim J.M. Heijman, Henk Siepel en Nigel R. Webb.

Diverse artikelen in Levende Natuur en Vakblad Natuur Bos Landschap.

Artikel in Vakblad Natuur Bos Landschap (april) 'Stikstofproblematiek: van grijs kronkelsteeltje naar vergrassing in duinen en stuifzanden'.

Deel van de proefvlakken op het Dwingelderveld.

foto Top-foto.nl

Deskundigenteam Duin- en kustlandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
< 2010	Begrazingsbeheer in relatie tot herstel van fauna in de duinen	Stichting Bargerveen	€ 149.965	SOVON, Zoogdierverseniging, Universiteit van Amsterdam, Staatsbosbeheer	OBN163-DK
2011	Verkenning herstel duindynamiek Westduinen Schouwen	Deltares	€ 35.000	Natuurmonumenten, Provincie Zeeland, Staatsbosbeheer, Alterra, Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek, TNO	OBN184-DK
2011	Opslag van stikstof (N) in organische stof in kalkrijke en kalkarme duinbodems	Alterra	€ 190.000	Universiteit van Amsterdam	2014
2012	Begrazingsbeheer in relatie tot herstel van faunagemeenschappen in de duinen – fase 2	Stichting Bargerveen	€ 102.300	De Vlinderstichting, RAVON, SOVON, Universiteit van Amsterdam	2014
2012	Ontwikkeling van zoet-zoutgradiënten met en zonder dynamisch kustbeheer	Stichting ERA	€ 171.400	Stichting Bargerveen, Universiteit van Amsterdam, EGG Consult Everts & de Vries	2014
2012	Effecten van dynamisch duinbeheer en recreatie op bedreigde vogelpopulaties in de Nederlandse kustduinen	SOVON	€ 20.000	Stichting Bargerveen, Vogelbescherming Nederland	2014
2012	Vervolg meetprogramma Dynamische duinen Zuid-Kennemerland	Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek	€ 25.500	PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Vrije Universiteit Amsterdam, KWR Watercycle Research Institute	2014
2013	Hydrodynamiek als sleutelfactor voor ecosysteem-ontwikkeling op de Waddeneiland-staarten	IMARES	€ 114.950	Bosgroep Noord-Oost Nederland, Stichting ERA, Deltares	2014
2013	Verjonging van half-natuurlijke kwelders en schorren	Deltares	€ 84.700	IMARES, Puccimar, Bosgroep Noord-Oost Nederland	2014

Voorzitters: A.M.M. van Haperen (*Staatsbosbeheer*) en E.J. Lammerts (*Staatsbosbeheer*). **Vicevoorzitter:** A.P. Grootjans (*University of Groningen*).
Secretaris: J.A. van Roon (*Staatsbosbeheer*). **Leden:** S.M. Arens (*Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek*), J.W.P. Esselink (*Puccimar*), A. de Groot (*IMARES, Wageningen UR*), P.D. Jungerius (*Stichting Geomorfologie en Landschap*), A.M. Kooijman (*Universiteit van Amsterdam*), Q. Lodder (*Rijkswaterstaat*), M.E. Nijssen (*Stichting Bargerveen*), A.P. Oost (*Deltares*), G.J.B. Oostermeijer (*Universiteit van Amsterdam*), N. Schotsman, W. van Steenis (*Natuurmonumenten*), P.J. Stuyfzand (*KWR Watercycle Research Institute*), M. van Til (*Waternet Leiduin*) en C.A.M. van Turnhout (*Sovon*). > Voor meer informatie: j.roon@staatsbosbeheer.nl

Het deskundigenteam Duin- en kustlandschap richt zich op alle wateren, moerassen, graslanden en bossen van duinen, zilte inlagen in het zeekleigebied en kwelders in het getijdengebied. In 2013 werd onderzoek uitgevoerd naar verjonging van kwelders, hydrodynamiek van waddeneilandstaarten, herstel van duindynamiek, dynamisch kustbeheer en stikstofdepositie.

ONDERZOEK

Zoet-zoutgradiënten en dynamisch kustbeheer

Voor planten en dieren zijn gradiënten vaak interessante plekken, vertelt boswachter Erik Jansen van Natuurmonumenten. Op Schiermonnikoog geldt dat in het bijzonder voor de zoet-zoutgradiënten. Hier komt hij de meest bijzondere planten tegen, zoals knopbies, rode ogentroost, strandduizendguldenkruid, groenknolorchis en parnassia.

Van nature heeft het eiland veel van dat soort plekken omdat de zee rondom is, maar door toedoen van de mens is op veel plaatsen de invloed van de zee sterk verminderd en is de zoet-zoutgradiënt verdwenen. Maatregelen die geleid hebben tot een harde grens tussen zoet en zout water waren op Schiermonnikoog de aanleg van de waddendijk, waardoor het water van de Waddenzee niet meer tot bij het dorp kon komen; en aan de Noordzezijde de stuifdijk, die in de jaren 50 is aangelegd. Die stuifdijk had tot doel de nieuwe zeeverende dijk van Noord-Nederland te worden, vanuit het idee dat de Waddenzee ingepolderd zou worden. Dat plan is gelukkig nooit uitgevoerd, maar de dijk ligt er wel en verstoort veel van de natuurlijke dynamische processen aan de kust.

Parnassia, een van de bijzondere planten op de zoet-zoutgradiënt.

foto Cynthia Borrás

Stuifdijk op Schiermonnikoog.

Natuurmonumenten heeft een plan om een flink gat in die stuifdijk te maken, op de plek waar een zoetwaterbel aan de oppervlakte treedt, zegt Jansen. “Als we daar de zee meer invloed geven kunnen zich weer mooie gradiënten ontwikkelen, zoals die daar vroeger ook zijn geweest. Het lopende OBN-onderzoek naar de ontwikkeling van zoet-zoutgradiënten moet ons meer informatie geven, wat de kansen zijn voor ons plan en waar precies de beste mogelijkheden liggen. Natuurlijk is ons plan op het eiland een discussiepunt, maar wel bespreekbaar: ze denken nog niet dat we gek geworden zijn.”

> [Meer informatie: e.jansen@natuurmonumenten.nl](mailto:e.jansen@natuurmonumenten.nl)

Opslag van stikstof in grijze duinen

“Grijs duin is een verzamelnaam voor een heel aantal duingraslanden in zowel het kalkrijke als kalkarme gebied – de kalkgrens loopt dwars door ons duingebied”, legt Dick Groenendijk uit. Hij is ecooloog/adviseur bij PWN, dat ruim 7000 ha duingebied in beheer heeft. Twintig procent van dit areaal is grijs duin. Het prioritaire habitattypen grijs duinen (H2130) staat onder druk door de hoge stikstofdepositie. Ook in veel andere duingebieden speelt dit probleem.

Wat Groenendijk hiervan merkt in het terrein? “In de grijze duinen hoort een hele lage en open vegetatie, met (korst)mossen en veel bloeiende planten zoals duinviooltjes, silenesoorten en walstro. Met een N-overmaat verandert dit: er ontstaat er een dichte en hoge begroeiing van zandzegge en duinriet. De diversiteit aan planten wordt veel lager, ook het microklimaat verandert. Je hoeft er niet voor te hebben doorgeleerd om dit te herkennen.”

Met begrazen en door zand te laten stuiven probeert Groenendijk de grijze duinen te herstellen. “Wij zijn ook aan het plaggen. Daarbij is het altijd de vraag hoeveel je weghaalt. Want je kunt ook teveel verwijderen. Pas als de bodem enkele tientallen jaren oud is en een bepaalde opbouw heeft, ontwikkelt zich een hoogwaardige begroeiing. Als je plagt, zet je de hele ontwikkeling weer terug en ben je die bodemopbouw kwijt. We zoeken naar een middenweg om in de bovenlaag wel stikstof te verwijderen maar de bodemopbouw zo weinig mogelijk aan te tasten. Dit luistert heel nauw.” Het OBN-onderzoek door Alterra e.a. gaat over die balans. Volgens Groenendijk geeft deze studie duinbeheerders nieuw inzicht. “Met dit rapport in de hand moeten we wellicht voorzichtiger met plaggen omgaan. En zeker niet grootschalig en diep plaggen en dan denken dat we klaar zijn. We moeten nog nader uitwerken hoe we hier in de praktijk mee omgaan. Dat geldt ook voor de PAS waar plaggen als maatregel wordt genoemd.”

> [Meer informatie: dick.groenendijk@pwn.nl](mailto:dick.groenendijk@pwn.nl)

foto's Tycho Hoogstrate/PWN

Vergrast grijsduin met duinriet (boven); en bloemrijk kalkrijk grijsduin.

KENNISVERSPREIDING

Advies Ecologische effecten van damherten op de habitatkwaliteit in de Amsterdamse Waterleidingduinen (mei).

Lezing op themadag Tapuit, op 29 november.

Lezing van Evert Jan Lammerts en Bas Arens namens het DT op de STOWA/OBN-workshop op Vlieland, op 11 en 12 september.

Verzorgen presentaties op symposium Waddenacademie, 17 december.

Veldwerkplaats kwelderbeheer op 19 september.

Publicaties

Artikel in Geomorphology over OBN-onderzoek naar zandsuppleties.

Artikel in De Levende Natuur: Geomorfologische en ecologische effecten van zandsuppleties op duinen, november.

Artikel in Vakblad Natuur Bos Landschap (mei): ‘Duinbranden, bedreiging of kans’.

Deskundigenteam Heuvellandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
2011	Herstelbeheer in hellingbossen op kalkrijke bodem, Zuid-Limburg – fase 3	Alterra	€ 150.000	Eichhorn Ecologie, Wageningen UR, De Vlinderstichting, Stichting Limburgs Landschap, Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer	2014
2012	Ecologische randvoorwaarden voor de fauna van hellingbossen: de keizersmantel als aandachtssoort	De Vlinderstichting	€ 18.300	UCL Louvain-la-Neuve, Universiteit Münster, Demna Wallonië	OBN174-HE
2012	Ecohydrologie Zuid-Limburgse hellingmoerassen – fase 2	Royal HaskoningDHV	€ 128.600	Alterra, De Vlinderstichting	2015
2013	Beheeroptimalisatie Zuid-Limburgse hellingschraallanden	B-WARE	€ 211.750	Stichting Bargerveen, Alterra, Natuurbalans, De Vlinderstichting	2015

* in samenwerking met deskundigenteam Beekdallandschap

Voorzitter: B.F. van Tooren (*Natuurmonumenten*). **Vicevoorzitter:** R. Bobbink (*B-WARE*). **Secretaris:** F.F. van der Zee (*Gegevensautoriteit Natuur*).
Leden: A.W. Boxman (*Radboud Universiteit Nijmegen*), T.G.Y. van den Broek (*Natuurmonumenten*), H. van Buggenum (*Waterschap Roer en Overmaas*), J.T. Hermans (*Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*), H. de Mars (*Royal HaskoningDHV*), T. van Noordwijk (*Stichting Bargerveen*), A.H. Ovaa (*Het Limburgs Landschap*), J. Schaminée (*Wageningen UR*), N.A.C. Smits (*Wageningen UR*), G. Verschoor (*Provincie Limburg*), M.F. Wallis de Vries (*De Vlinderstichting*), J.A. Weinreich (*Dienst Landelijk Gebied*) en F. van Westreenen (*Staatsbosbeheer*).
> Voor meer informatie: friso.vanderzee@wur.nl

Het deskundigenteam Heuvellandschap richt zich op alle landschappen die vallen onder de fysisch geografische regio heuvelland in Limburg. In 2013 werd onderzoek uitgevoerd in hellingschraallanden, beekdalen en kalkrijke hellingbossen.

ONDERZOEK

Roterende Mergellandschappen

OBN doet al heel wat jaren onderzoek in de Zuid-Limburgse helling-schraallanden. Volgens onderzoeker Roland Bobbink van B-WARE de soortenrijkste terreinen die we in ons land kennen.

“Nú onderzoeken we het begrazingsbeheer – alle hellingschraallanden worden met schapen begraaasd”, vertelt hij. “We constateerden in een eerdere fase van onze studie dat het beheer beter kon. De begrazing was in het najaar zó intensief dat het ongunstig uitwerkte voor een deel van de fauna, en mogelijk ook voor sommige planten. De graslanden gingen te kaal de winter in om de noodzakelijke beschutting te geven aan de kleine fauna. Intensief beheer is echter wel nodig, gezien de nog hoge stikstofdepositie. We zoeken nu uit hoe je het beheer kunt optimaliseren zodat je de kenmerkende diertjes weer terugkrijgt.”

De oplossing wordt gezocht in rotatiebegrazing: de schapen begrazen op drie momenten verschillende delen van een helling; verder worden de schapen 's nachts opgesteld (zodat stikstof effectiever wordt afgevoerd). Dit moet leiden tot meer structuur in de vegetatie én tot een beter habitat voor de fauna.

Bobbink: “Dit wordt in verschillende terreinen uitgetest op praktisch-schaal, in nauwe samenwerking met de drie betrokken beheerorganisaties. In voorjaar 2013 zijn we gestart; we monitoren gedurende drie veldjaren de vegetatieontwikkeling, de kenmerkende soorten (planten en dieren) en de nutriëntenafvoer in de bodem.” Het is nog te vroeg om resultaten te melden maar Bobbink klinkt nu al erg enthousiast.

De onderzoekers organiseerden in 2013 bovendien een veldwerkplaats. Het was vol met 26 deelnemers: mensen van de provincie en veel beheerders - zelfs uit België. Vooral is er aandacht besteed aan het herstelexperiment op de Winkelberg, waar landbouwgrond versneld is omgezet in hellingschraalland. Het opbrengen van maaisel na ontgronding bleek hier zeer effectief. Maar ook was er aandacht

voor problemen. Bobbink: “Op het heischrale deel van het helling-grasland is herstel nog steeds problematisch, door de stikstof (in ammoniumvorm). Daar zijn we ondanks jaren onderzoek nog niet echt tot praktijkgerichte maatregelen gekomen.”

Het was een zeer geanimeerde bijeenkomst, met veel interactie. Bobbink kijkt er met plezier op terug: “Wat wil je? Zo'n prachtig landschap, mooi weer en zeer veel planten bloeiden...”

> Meer informatie: r.bobbink@b-ware.eu

Hellingschraallanden behoren tot de soortenrijkste terreinen in ons land.

Foto Roland Bobbink

foto Michiel Wallis de Vries

Explosie van bosviooltjes na experimentele kap in Eyserbos.

foto Carlo van Seggelen/Stichting het Limburgs Landschap

Hout uit Eyserbos wordt gebruikt bij restauratie van monumentale boerderij.

Herstelbeheer in Zuid-Limburgse hellingbossen succesvol en betaalbaar

In 2013 gingen de onderzoekers met hoge verwachtingen naar het Eyserbos, nieuwsgierig naar de effecten van de experimentele kap die ruim een jaar eerder uitgevoerd was. Volgens projectleider Patrick Hommel van Alterra is er erg goed nieuws te melden: “Het aantal plantensoorten is meer dan verdubbeld. En van de nog aanwezige bosplanten is er niet één achteruit gegaan – een reëel risico bij zo’n drastische ingreep. Er is een wagonlading aan nieuwe soorten binnengekomen. Naast veel ‘gewone’ plantensoorten zaten er na deze eerste ingreep direct ook al soorten waarop we zaten te wachten, denk aan ruig hertschooi, wilde marjolein, borstelkrans, viltig kruiskruid... We weten dat orchideeën vaak niet direct na de eerste ingreep komen.”

Ronduit spectaculair was de explosie van donkersporig bosviooltje. “Een superdoelsoort voor ons”, zegt Hommel, omdat deze plant in combinatie met een warm, open bos hét biotoop vormt van de keizersmantel, de zeer zeldzame dagvlinder die beheerders hier terug proberen te krijgen.

Hij is zeer tevreden met het resultaat. “We hadden drie doelen: het vinden van een effectief bosbeheersysteem dat netto weinig kost, waarmee we zowel de karakteristieke flora en fauna van bosrand als die van bos konden herstellen.” Het lijkt daarmee een goed bruikbaar alternatief voor het vroegere hakhoutbeheer – ongeveer het duurste natuurbeheer van Nederland, volgens de bioloog. Bijzonder is dat beheerder het Limburgs Landschap het hout dat bij deze maatregel uit het bos is vrijgekomen gebruikt bij de restauratie van hun eigen monumenten, zoals een eeuwenoude boerderij.

Begin 2013 is een soortgelijke boskap uitgevoerd in het Wijlrebos van Staatsbosbeheer.

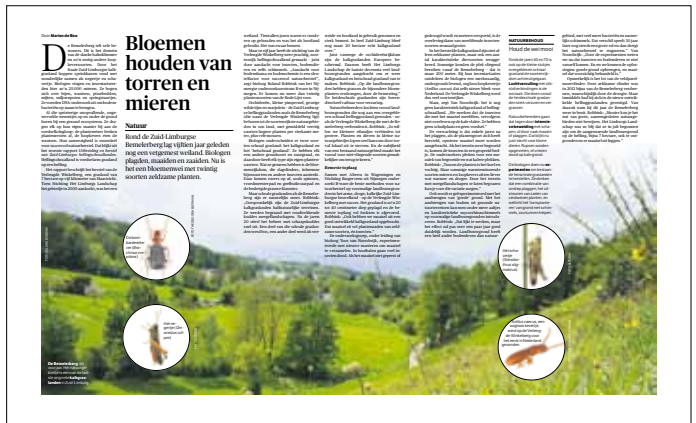
> Meer informatie: patrick.hommel@wur.nl

KENNISVERSPREIDING

- Lezing op SOVON-dag bij OBN-sessie: Kansen voor de insectenfauna in de Limburgse Hellingbossen – Michiel Wallis de Vries, 30 nov.
- Lezing Symposium Open Landscapes, Hildesheim: Restoring insect diversity on calcareous grasslands: the importance of microclimate - door M. Wallis de Vries & T. van Noordwijk, 1 okt.
- Diverse lezingen tijdens het symposium Beheer en herstel Zuid-Limburgse hellingbossen, op 19 september in Maastricht.
- Veldwerkplaats hellschraallanden op 18 juni te Bemelen.
- Op Natuurkennis.nl: Komt de keizersmantel terug? - door De Vlinderstichting (22 maart)

Publicaties

- Noordwijk, C.G.E. van & A. Klimkowska, 2013. Profiteren geleedpotigen van maaiselverspreiding in natuurontwikkelingsgebieden? De Levende Natuur 114 (5): 226-231.

Spread uit NRC Handelsblad, 14 september

> Meer informatie: m.nijssen@science.ru.nl

Natuurherstel in beekbegeleidende bossen op Het Lankheet

In een praktijkproef op landgoed Het Lankheet wordt sinds 2005 voorgezuiverd beekwater in een verdroogd vogelkers-essenbos geleid. Meerjarig OBN-onderzoek aan water, bodem en vegetatie heeft veel geleerd over de milieucondities die vereist zijn om de natuurkwaliteit te verbeteren. De beheerder is positief over de resultaten en ziet meer mogelijkheden voor herstel van dit bijzondere bostype.

19

Kennisinstituut OBN 2013

foto Eric Brinckmann

foto Rein de Waal

Elzenbroekbos op Het Lankheet.

Beekbegeleidende bossen zijn zeldzaam geworden en worden daarom in het kader van Natura 2000 beschermd. In ons land is dit bostype wijd verspreid maar meestal zeer klein en verdroogd. Deze zogenaamde vochtige alluviale bossen gelden als een prioritair habitattype (H91E0C); het landelijk ontwikkelingsdoel van dit habitat is uitbreiding van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit. Over Het Lankheet bij Haaksbergen, waar geëxperimenteerd wordt met waterzuivering, waterberging en natuurherstel, heeft OBN al eerder gepubliceerd over het onderzoek in het elzenbroekbos (rapport OBN148-BE). Nu is het rapport gereed van een parallel onderzoeksproject in het vogelkers-essenbos in de periode 2005-2010. Patrick Hommel e.a. van Alterra Wageningen UR voerden het onderzoek uit, begeleid door DT Beekdallandschap. Het OBN-onderzoek in Het Lankheet is hiermee afgesloten.

Natuurlandgoed

Mede-eigenaar Eric Brinckmann is nauw betrokken bij het experimentele waterbeheer

en natuurherstel. Samen met Plant Research International (PRI) van Wageningen UR bedacht hij een plan om water uit de Buurserbeek in te laten, te zuiveren in rietbekkens en dit vervolgens via het oude watersysteem op het landgoed weer naar de beek terug te laten lopen. Het was al langer zijn wens om de verdroogde beekbegeleidende bossen nader te onderzoeken, vertelt hij. "Wij zijn meer een natuurlandgoed dan landbouwlantgoed. Daarom willen we meer recht doen aan natuur, en daar hoort herstel van het vroeger zeer afwisselende landschap ook bij. We willen de verdwenen natte bossen terugkrijgen." In de praktijk betekent dat vooral het terugbrengen van de oorspronkelijke hydrologische structuur van het landgoed.

Geduld

Wat Brinckmann wijzer is geworden door het OBN-onderzoek? "Dat we meer geduld moeten hebben", zegt hij direct. Als voorbeeld noemt hij boomsterfte die na vernatting op kan treden. "Dan moet je niet direct gaan twijfelen of je het wel goed gedaan

hebt. Overigens valt het hier best mee met de sterfte: er zijn ook delen waar we bomen hadden afgeschreven, die nu staan te floreren!"

Hij heeft ook geleerd dat hij voor de gewenste ontwikkeling van het bos meer water moet afvoeren. "Dat is wel een dilemma. Eerst produceren we schoon water om bossen te vernatten, vervolgens moet we een deel van het water onbenut afvoeren omdat het bos anders te nat wordt."

Door de kwel en de grote hoeveelheid voorgezuiverd water is de situatie in Lankheet uniek. Toch kent Brinckmann elders in Twente locaties waar door het opzetten van beekwater vergelijkbare beekbegeleidende natuur kan ontstaan na het creëren van de voor Lankheet beschreven condities. "Mits de aangrenzende landbouwgronden een andere of extensievere bestemming krijgen, want daar stinkt het steeds op", benadrukt de beheerder.

> Meer informatie:
brinckmann@hetlankheet.nl
 Rapport OBN149-BE

Deskundigenteam Laagveen- en zeekleilandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
< 2010	Natuurkansen verbrakking en kleimeren in het laagveen- en zeekleilandschap	Witteveen+Bos	€ 290.110	B-WARE, Radboud Universiteit Nijmegen, Stichting Bargerveen	OBN170-LZ
< 2010	Natuurherstel in ondiepe plassen in het laagveen- en zeekleilandschap	Witteveen+Bos		B-WARE, Radboud Universiteit Nijmegen, Stichting Bargerveen	OBN185-LZ
< 2010	Natura-2000 kennislacunes Wieden en Weerribben	Universiteit van Amsterdam	€ 131.667	Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Waterschap Reest en Wieden	OBN171-LZ
2011	Natuurontwikkeling op landbouwgronden in zeekleilandschap	Alterra	€ 66.640	–	OBN172-LZ
2011	Natuurlijker peilbeheer (flexibel peilbeheer) – fase 2	Universiteit van Amsterdam	€ 253.984	Witteveen+Bos, KWR Watercycle Research Institute, B-WARE, Radboud Universiteit Nijmegen	2014
2012	Verbrakking in het laagveen- en zeekleilandschap: van bedreiging naar kans – fase 3	Witteveen+Bos	€ 89,250	Stichting Bargerveen, B-WARE, Radboud Universiteit Nijmegen	2014
2013	Verlanding in laagveenpetgaten	B-WARE	€ 242.000	Waternet, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Altenburg & Wymenga, Radboud Universiteit Nijmegen, NIOO-KNAW, Universiteit van Amsterdam	2015
2013	Verbrakking in het laagveen- en zeekleilandschap	Witteveen+Bos	€ 217.800	B-WARE, Stichting Bargerveen, Alterra, Van 't Veer & De Boer	2018

Voorzitter: C.J.M. van Vliet (*Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden*). **Vicevoorzitters:** A.M. Kooijman (*Sciencepark IBED*) en L.P.M. Lamers (*Radboud Universiteit Nijmegen*). **Secretaris:** R.P. de Ridder (*Dienst Landelijk Gebied*). **Leden:** E.S. Bakker (*NIOO-KNAW*), A. Barendregt (*Universiteit Utrecht*), P. Bremer (*Provincie Overijssel*), R. van Diggelen (*Universiteit Antwerpen*), R. Foppen (*Sovon*), M. Klinge (*Witteveen+Bos*), G. Kooijman (*Staatsbosbeheer*), B. Michielsen (*Hoogheemraadschap van Rijnland*), W.J. Rip (*Waternet*), N. Straathof (*Natuurmonumenten*) R. van 't Veer (*Van 't Veer & De Boer*) en H.H. de Vries (*De Vlinderstichting*). > [Voor meer informatie: r.p.dridder@dlg.nl](mailto:r.p.dridder@dlg.nl)

Het deskundigenteam Laagveen en zeekleilandschap richt zich op alle wateren, moerassen, graslanden en bossen van het laagveen- en zeekleigebied. In 2013 werd onderzoek uitgevoerd naar natuurlijk peilbeheer en verlanding in laagveenpetgaten. Daarnaast zijn de onderzoeken naar kennislacunes inzake Natura 2000 in de Wieden/Weerribben en natuurherstel in ondiepe plassen afgerond.

ONDERZOEK

Naar een natuurlijker peilbeheer

Winnie Rip van Waternet is nauw betrokken bij het OBN-onderzoek 'Natuurlijker peilbeheer'. Want Waternet – het waterbedrijf dat werkt voor gemeente Amsterdam en Waterschap Amstel, Gooi en Vecht – is de beheerder van laagveenmoerassen zoals de Vechtplassen, waar het peilbeheer een lastig zaak is. Wat voor Waternet het belang is van dit onderzoek? Rip: "Wij moeten ervoor zorgen dat mensen droog wonen, en boeren het land kunnen bewerken, maar tegelijkertijd hebben wij te maken met allerlei kwaliteitsdoelstellingen vanuit de Kaderrichtlijn Water (KRW) en Natura 2000."

Wij zijn aan het zoeken hoe we die doelstellingen kunnen halen. Dat telt een-op-een door in ons eigen beleid en de maatregelen die we daarvoor nemen. Het onderzoek geeft ons onderbouwing en handvatten: welk peilbeheer, hoe laag en hoe hoog, en welke variatie?" Met een natuurlijker peilbeheer bereik je meerdere doelen, legt Rip uit. Je kunt de toevoer van water met veel voedingsstoffen (vaak fosfaat) verminderen. Bovendien krijgt je een beter ontwikkelde oevervegetatie. Daarmee komen zowel doelen van de KRW als van Natura 2000 dichterbij.

Bij een agrarisch peilbeheer staat het water in de zomer hoger en in de winter lager – dat is bij een natuurlijk peilbeheer precies omgedraaid. Het is ook strakker en tegenovergesteld aan het weer.

"Wij waterbeheerders moeten vaak schipperen", zegt Rip. "Als een peilvak agrarisch gebruik heeft, bewoning of recreatie (bijvoorbeeld Loosdrechtse plassen; ook Natura 2000) kunnen we niet zonder meer een natuurlijk peilbeheer hanteren, maar moeten we een balans zien te vinden."

Het onderzoek Natuurlijker peilbeheer houdt zich echter niet met deze lastige belangenafweging bezig, dat gaat puur over de ecologische gevolgen. De kennis uit deze studie is voor Rip belangrijk, omdat ze dan kan laten zien dat het natuurlijker peilbeheer werkt (waar nog wel eens aan wordt getwijfeld); ook hoopt ze te leren binnen welke marge de peilen het beste kunnen fluctueren, want het meest natuurlijke peilbeheer is in het huidige landschap niet altijd het beste, weet ze.

> [Meer informatie: winnie.rip@waternet.nl](mailto:winnie.rip@waternet.nl)

Experimentele rietvloten (boven).
Verlandend petgat – zoals het hoort (midden). Plagproef (onder).

Verlanding in laagveenpetgaten

Er zijn serieuze problemen bij het natuurherstel van onze laagveenpetgaten, vertelt projectleider Jeroen Geurts van B-WARE. “Er zijn al een hoop problemen opgelost, de waterkwaliteit is verbeterd en veel waterplanten zijn terug. Maar waarom treedt er nauwelijks meer verlanding op? Ligt het aan de vorm of voedselrijkdom van de oever, de verspreiding van de zaden, of kan misschien een andere vorm van beheer de verlanding weer op gang brengen?” Geurts en zijn onderzoeksteam hebben in 2013 vele proefplots ingericht, waarin ze concrete herstelmaatregelen drie jaar gaan volgen. Daarnaast bezoeken zij plekken waar verlanding optreedt, of juist niet, en proberen zo inzicht te krijgen in sturende factoren. Ook wordt gekeken hoe verlanding in het verleden verliep. Geurts: “We kijken zo breed mogelijk. Er is al wel eerder onderzoek gedaan in laagveenwateren, maar niet specifiek naar verlanding en niet systematisch. Het is een complex en moeilijk te vangen proces. Vandaar dat we hier zo breed inzetten met verschillende disciplines en ervaren onderzoekers.”

In landen als Ierland, Polen en Wit-Rusland heb je meer ongerepte laagvenen, maar in Nederland hebben we cultuurlandschappen geschapen door het afgraven van veen. Die combinatie van cultuur en natuur is typisch voor Nederland, inclusief al de successiereeksen die daarbij horen, van open water naar moerasbos. Dit leidde tot een bijzonder landschap en een in internationaal opzicht hoog gewaardeerde natuur. Ons land heeft elf laagveenmoerasgebieden waar ambitieuze Natura 2000 en KWR-doelen gelden en herstel van het verlandingsproces expliciet wordt genoemd.

Dit OBN-onderzoek sluit aan bij het LIFE-project New LIFE for Dutch Fens. Een natuurherstelproject in zeven laagveenmoerassen van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, grotendeels betaald door Nederlandse overheden en Europa (LIFE Nature). Eén van de maatregelen is het uitleggen van vloten met daarin een zaadmengsel van laagveensoorten. Een nieuwe, maar nog niet bewezen methode om verlanding te stimuleren. “Het ziet er nogal kunstmatig uit”, zegt Geurts. Hij grinnikt: “Normaal zou je dan zeggen, typisch bedacht door onderzoekers, maar in dit geval komt het idee van beheerders.”

> [Meer informatie: j.geurts@b-ware.eu](mailto:j.geurts@b-ware.eu)

KENNISVERSPREIDING

Workshop met natuurbeheerders over kennisvragen in het laagveen-gebied (voorjaar), met o.a. Leon Lamers, Nicko Straathof en Geert Kooijman. Input hieruit is gebruikt voor het nader invullen van het verlandingsonderzoek.

Publicaties

Gijs van Dijk, Roos Loeb, Fons Smolders (Onderzoekcentrum B-WARE / Radboud Universiteit), Piet-Jan Westendorp (Witteveen+Bos) 2013. Verbraking in voormalig brak laag Nederland: bedreiging of kans? H2O Online.

Deskundigenteam Nat zandlandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
2011	Alternatieven voor het plaggen van natte en droge heide - evaluatie van drukkbe grazing en chopperen	De Vlinderstichting	€ 198.576	Provincie Friesland, Stichting Bargerveen, B-WARE	2014
2011	Randvoorwaarden voor herstel van kenmerkende en bedreigde soorten in het natte zandlandschap – fase 1	Stichting Bargerveen	€ 79.998	De Vlinderstichting, Unie van Bosgroepen, Wageningen UR	Afgerond
2011	Peilbeheer in zwakgebufferde vennen onder veranderde hydrologische omstandigheden	Stichting Bargerveen	€ 71.356	B-WARE	2014
2011	Herstel kleine ecotopen in de hydrologische gradiënt – fase 1 & 2**	B-WARE	€ 50.456	EGG Consult Everts & de Vries, Unie van Bosgroepen, Stichting Bargerveen, Ten Haaf en Bakker	OBN173-NZBE
2012	Omvorming en herstel van vochtige bossen	Unie van Bosgroepen	€ 104.100	Bosgroep Zuid-Nederland, Stichting Bargerveen, B-WARE, Alterra	2014
2012	Randvoorwaarden voor herstel van kenmerkende en bedreigde soorten in het natte zandlandschap – fase 2	Stichting Bargerveen	€ 84.000	De Vlinderstichting, Unie van Bosgroepen, Wageningen UR	2014 OBN187-NZ
2012	Experimentele monitoring van het natuurherstelproject Dwingelderveld – fase 2*	Dienst Landelijk Gebied	zie ander DT	Provincie Drenthe, Universiteit Antwerpen, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, B-WARE, LIFE+, De Vlinderstichting, Stichting Willem Beijerink Biologisch Station	2013
2013	Kartering actief en Herstellend hoogveen	Unie van Bosgroepen	€ 95.000	Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Landschap Overijssel, en Wageningen UR	OBN182-NZ
2013	Veenbasis: afbraakprocessen in relatie tot hydrologie		€ 129.470		2014 fase 1 afgerond
2013	Experimentele monitoring van het natuurherstelproject Dwingelderveld – fase 3*	Dienst Landelijk Gebied	zie ander DT	Provincie Drenthe, Universiteit Antwerpen, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, B-WARE, LIFE+, De Vlinderstichting, Stichting Willem Beijerink Biologisch Station	2014

* in samenwerking met deskundigenteam Droog zandlandschap

** in samenwerking met deskundigenteam Beekdallandschap

Voorzitter: A.J.M. Jansen (Unie van Bosgroepen). **Vicevoorzitter:** M.G.C. Schouten (Staatsbosbeheer). **Secretaris:** L. van Tweel-Groot (Landschap Overijssel). **Leden:** E. Adema (Altenburg en Wymenga), J.R. von Asmuth (KWR Watercycle Research Institute), E. Brouwer (B-WARE), R.F. van der Burg (Bosgroep Zuid Nederland), G.A. van Duinen (Stichting Bargerveen), C.L.H. Geujen (Natuurmonumenten), M.A.P. Horsthuis (Bosgroep Midden Nederland), R.J. Ketelaar (Natuurmonumenten), H.H. van Kleef (Stichting Bargerveen), J. Limpens (Wageningen UR), J.H. Medenblik (Provincie Fryslan), W.J.C. Poelmans (Provincie Noord-Brabant), T. de Meij (Provincie Overijssel) en M.F. Wallis de Vries (De Vlinderstichting). > [Voor meer informatie: loekie.vantweel@landschapoverijssel.nl](mailto:loekie.vantweel@landschapoverijssel.nl)

Het deskundigenteam Nat zandlandschap richt zich op hoogveen, hoogveenbos, vochtige bossen, natte heischrale graslanden, natte heide en vennen. Het natte zandlandschap is in wisselende mate aangetast door ingrepen in de waterhuishouding en door stikstofdepositie. In 2013 lag de focus van het onderzoek op systeemherstel op landschapniveau in nauwe samenwerking met andere deskundigenteams, zoals bij het Dwingelderveld en de vochtige bossen.

ONDERZOEK

Herstel van bedreigde soorten

Veel bedreigde soorten planten en dieren van het natte zandlandschap hebben tot op heden niet geprofiteerd van herstelmaatregelen. Dit was voor DT Nat zandlandschap de reden om in 2011 een brede studie aan dit probleem te wijden.

In de eerste fase van het onderzoek is vooral gekeken wat hierover in de literatuur bekend is en is gesproken met terreinbeheerders en deskundigen die de soorten kennen. Zo zijn de onderzoekers tot hypothesen gekomen. In de onlangs afgeronde tweede fase zijn de hypothesen getoetst. Projectleider Gert-Jan van Duinen van Stichting Bargerveen: “We hebben geen experiment opgezet, maar in geselecteerde gebieden die relatief veel tegengestelde trends van soorten vertonen hebben we situaties geanalyseerd en proberen te begrijpen.”

Misschien juist door de pragmatische aanpak heeft de studie veel waardevol materiaal opgeleverd. Heel lezenswaardig zijn bijvoorbeeld de vele fragmenten waarin terreinbeheerders en soortdeskundigen hun kennis en ervaring weergeven. Kern van het rapport vormen de vijf pagina's waarin de hoofdpunten en aanbevelingen voor het oplossen van knelpunten worden beschreven. Bijvoorbeeld ‘behoud/ontwikkeling van gradiënten op landschapsschaal (vooral relevant bij hoogvenen, en tussen heidegebied en beekdalen)’, of ‘herstel van goede voedselconditie (bij onbalans door stikstofovermaat)’. Heel raak is de pagina met handvatten voor een goede omgang met bijzondere soorten in het terreinbeheer. Deze systematische wijze van denken in kwaliteiten en beheer van systemen zouden alle beheerders moeten kunnen dromen. Trouwens, ook het beleid kan met deze studie zijn voordeel doen. Hoezo spanning tussen soortgericht en systeemgericht beheer?

> [Meer informatie: g.vanduin@science.ru.nl](mailto:g.vanduin@science.ru.nl) / Rapport OBN187-NZ

KENNISVERSPREIDING

GGOR-dag Hoogvenen

GGOR staat voor Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime, verklaart Arnold Lassche van Waterschap Vechtstromen. "Simpel gezegd: bepalen welk waterpeil nodig is voor welke functie, of dat nu landbouw, natuur of bebouwing is." GGOR is een formeel besluit dat bepaalt welke waterstanden in een gebied worden gehanteerd en met welke maatregelen dat zal worden gerealiseerd.

Lassche was een van de inleiders op de door deskundigenteam Nat zandlandschap georganiseerde dag over het waterbeheer van hoogveenengebieden, op 24 april in Zwolle. Hiervoor waren natuurbeheerders, waterschappers en onderzoekers uitgenodigd, om elkaar bij te praten over de kennis rond het herstel van hoogveenrestanten. Vragen die centraal stonden: welke kennis is nodig? Wat zijn de ervaringen? En hoe zit het in de praktijk met de GGOR?

Uitgebreid is gesproken over de LESA, een door het OBN ontwikkelde LandschapsEcologische SysteemAnalyse. Lassche: "Je kunt zo'n hoogveenrestant niet los zien van de omgeving. Je moet weten hoe het hoogveen is ontstaan, wat er nog van over is en wat verstoord is. Hoe is de toestroom van grondwater, hoe is de bodem opgebouwd? Kortom, hoe zit het ecologisch systeem van het landschap in elkaar? Met LESA ga je het doorgronden en dan weet je ook waar je aan kunt sleutelen." Lassche vindt deze benadering van hoogvenen logisch, maar tegelijkertijd ook heel ingewikkeld.

Hijzelf heeft een verhaal gehouden, over hoe het GGOR-proces voor het Bargerveen verlopen is. Dat was een complex en langdurig proces, waarin hij vanuit het waterschap overleg voerde met de belanghebbenden in de streek en voorlichting gaf. Als planvormer moest hij de tegengestelde belangen (van natuur en landbouw) tegen elkaar afwegen om tot een besluit te komen. Hij heeft in die tijd gaandeweg veel geleerd van hoogveenherstel, zegt hij. "Het is boeiend om op zo'n dag toch wéér bij te leren van hoogveendeskundigen als André Jansen en Matthijs Schouten."

Meer informatie: a.lassche@vechtstromen.nl

Veldwerkplaats Beheer van zonnebaarsinvasies op 15 maart, Breda.

Veldwerkplaats Libellen als kwaliteitslabel op 22 mei, Bostel.

Veldwerkplaats Natuurwaarden en beheer van vochtige bossen en struwelen op 29 augustus, Saasveld.

Publicaties:

Jansen, A.J.M., R. Ketelaar, J. Limpens, M.G. Schouten & L. van Tweel-Groot, 2013. Kartering van de habitattypen Actief en Herstellend hoogveen in Nederland. Rapport nr. 2013/OBN182-NZ. Ministerie van Economische Zaken en Bosschap, Den Haag.

Jansen, A.J.M., J.R. von Asmuth, P.J.T. van Bakel, E. Brouwer, R.J. Ketelaar, R.L. Terhürne, 2013. De Engbertsdijkvenen. Advies van de Commissie van Deskundigen. Provincie Overijssel & Ministerie van Economische Zaken, Bosschap, Driebergen.

Jansen, A.J.M., J.R. von Asmuth, P.J.T. van Bakel, E. Brouwer, R.J. Ketelaar, R.L. Terhürne, 2013. Het Wierdense Veld. Advies van de Commissie van Deskundigen. Provincie Overijssel & Ministerie van Economische Zaken, Bosschap, Driebergen.

Van Duinen, G. A., K. Vermonden, P. L. E. Bodelier, A. J. Hendriks, R. S. E. W. Leuven, J. J. Middelburg, G. van der Velde, and W. C. E. P. Verberk. Methane as a carbon source for the food web in raised bog pools. *Freshwater Science* 32(4): 1260-1272.

Van Duinen, G.A., 2013. Rehabilitation of aquatic invertebrate communities in raised bog landscapes. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.

Artikel in Trouw. Het veen moet armer, n.a.v. OBN hoogveenonderzoek en promotie Gert-Jan van Duinen, 29 augustus.

Methaan doet veen leven. Op Natuurbericht.nl - door Nijssen, M. & G.-J. van Duinen, 19 nov.

Herstel hoogveenfauna vereist extra maatregelen.

Op Natuurbericht.nl - door Nijssen, M., 18 juni.

Veenbesparelmoervlinder, een kenmerkende soort van mesotrofe plekken op hoogveen.

foto Jaap Bouwman

Deskundigenteam Rivierenlandschap

LOPEND ONDERZOEK

Jaar van toekenning	Titel onderzoek	Projectleiding	Bedrag (incl. BTW)	Betrokken organisaties	(verwachte) oplevering
2011	Herstel en ontwikkeling van hardhoutbossen	Alterra	€ 90.000	Wageningen UR, Ecobus	2014
2012	Zandafzetting, standplaats, beheer en botanische kwaliteit van oeverwal/ rivierduin-ecotopen – fase 2	Wageningen UR	€ 250.000	Universiteit Utrecht	2014
2012	Knelpunten en mogelijkheden voor herstel van terrestrische en amfibische fauna in het riviereengebied – fase 2	Alterra	€ 91.600	Stichting Bargerveen, European Invertebrate Survey - Nederland (EIS-NL)	OBN175-RI
2013	Effecten van begrazing op het halen van Natura 2000-doelen en het verhogen van veiligheid in uiterwaarden	Begin 2014 aanbesteed. Bureau Waardenburg	€ 84.500	NIOO en Rijksuniversiteit Groningen	2014

Duoorzitters: tot 1 januari 2014: H. Hekhuis en Karin de Feijter (*Staatsbosbeheer*); vanaf 1 januari 2014 W. Lammers (*Staatsbosbeheer*).

Vicevoorzitter: K.V. Sýkora (*Wageningen UR*). **Secretaris:** A. Reichgelt (Bosschap). Leden: J. Bekhuis (Ark Natuurontwikkeling), C. Buddingh (Dienst Landelijk Gebied), G. van Geest (Deltareis Utrecht), M.M. Hefting (Universiteit Utrecht), A. Klink (Hydrobiologisch Adviesbureau Klink), W.M. Liefveld (Bureau Waardenburg), M.E. Nijssen (Stichting Bargerveen), F.G.W.A. Ottburg (Alterra), B. Peters (Bureau Drift), F.J.A. Saris (Sovon), P.C. Schipper (Staatsbosbeheer), M. Schoor (Rijkswaterstaat), J.A. Sluiter (Staatsbosbeheer) en P.J.J.J. Voorn (Natuurmonumenten). > [Voor meer informatie: m.brunsveld@vbne.nl](#)

Het deskundigenteam Rivierenlandschap richt zich op alle wateren, moerassen, graslanden en bossen van het riviereengebied, binnen- en buitendijks. Er vinden veel grote inrichtings- en rivierverruimingsprojecten plaats. Het onderzoek in 2013 richtte zich op vraagstukken rond morfodynamische processen, rivierduinecotopen en hardhoutoobossen.

foto's Patrick Hommel

Spontane ontwikkeling naar hardhoutoobos in Klompenwaard, Gelderse Poort.

ONDERZOEK

Herstel van hardhoutoobossen, met nieuwe hoofdrolspelers

Het Zalkerbos langs de IJssel is het meest waardevolle restant dat we in ons land nog hebben van rivierbegeleidend hardhoutoobos, vertelt Patrick Hommel van Alterra. "Het is een oud essen-iepen hakhout. Maar niet representatief voor de uitbreiding van dit bostype, want aanleg van nieuw iepenhakhout is geen optie. Eigenlijk kun je zeggen dat we nauwelijks hardhoutoobos hebben."

Vanuit Natura 2000 heeft ons land een kernopgave voor het habitat-type droge hardhoutoobossen (H91F0), het doel is areaaluitbreiding en kwaliteitsverbetering. Projectleider Hommel deed met medeonderzoekers de afgelopen jaren studie naar herstel en ontwikkeling van dit zeldzame maar voor ons land van nature zeer karakteristieke bostype. Wat ziet hij voor mogelijkheden?

Hommel: "We hebben het idee verlaten dat dit bos slechts op hoge en droge plekken in de uiterwaard zou kunnen staan. Wij menen dat de ontwikkeling naar hardhoutoobos over de hele hoogtegadiënt kan plaatsvinden, ook vanuit het lager gelegen zachthoutoobos. Al kost dat wel tijd." Hij ziet interessante ontwikkelingen en veel moge-

lijkheden, mits de politiek voor dit soort natuur durft te kiezen. Want dat is de discussie die speelt in het riviereengebied: kiezen we voor natuur of veiligheid?

Met spanning volgt Hommel de plekken langs rivieren waar natuurlijke ontwikkeling een kans krijgt. Zijn vraag: welke boomsoorten gaan hier de baas spelen? Immers de oude hoofdrolspelers – zome-reik, (veld)iep en es – zijn ziek, zwak en misselijk, zoals hij dat noemt. Nieuwe boomsoorten zullen waarschijnlijk de hoofdrol gaan opeisen. "Dat vind ik geweldig fascinerend, je ziet ze gewoon via de rivierda-len binnenkomen! Soorten als gewone en noorse esdoorn, zomer-linde en fladderiep kunnen de bosontwikkeling gaan bepalen." Hij benadrukt dat we hier te maken hebben met een zeer dynamisch landschap dat van nature zeer gradiëntrijk is. "Dit is ook een reden om in te zetten op spontane ontwikkeling (i.p.v. aanplanten) waarbij begrazing een duidelijke, maar niet prominente, rol speelt." De enthousiaste ecoloog ziet het soort- en structuurrijke bos al voor zich. "We gaan misschien nog meemaken dat er echt iets nieuws ontstaat."

> [Meer informatie: patrick.hommel@wur.nl](#)

KENNISVERSPREIDING

Veldwerkplaats vrijwilligers in Millingerwaard

Hoezo een veldwerkplaats voor vrijwilligers? Volgens lid DT Rivierenlandschap Johan Bekhuis speelt de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort een belangrijke rol in dit gebied. “Zonder hun bijdrage zou de Gelderse Poort nu niet zo stevig op de kaart staan.” De zeer actieve en deskundige vrijwilligers laten als geen andere partij zien hoe de natuur zich in dit rivierenlandschap ontwikkelt. Anders dan bij onderzoekers is het werk van de vrijwilligers niet beperkt in tijd of tot vaste transecten en anders dan bij terreinbeheerders stopt de monitoring niet bij eigendomsgrenzen. Het is door de kracht van het getal en de flexibiliteit van aanpak dat de vrijwilligers zo goed de veranderingen in de breedte vastleggen, benadrukt Bekhuis. De schat aan gegevens leidt tot veel kennis én tot veel vragen. Want hoe komt het dat op het rivierduin plant a floreert en soort b dreigt te verdwijnen? En waarom kennen onze uiterwaarden veel minder dan in het buitenland die kenmerkende aantalsexplosies van insecten en amfibieën?

Twee recente OBN-studies zijn deels geïnspireerd op de monitoringgegevens en vragen van deze vrijwilligers. Vandaar dat OBN het logisch vond om wat terug te doen. Dus organiseerden de onderzoekers samen met Bekhuis op 1 juni een veldwerkplaats in de Millingerwaard. Het ging over faunaherstel en de invloed van morfodynamiek op stroomdalgraslanden.

Zoals gebruikelijk op de veldwerkplaats presenteerden onderzoekers, Suzanne Rotthier (Wageningen Universiteit) en Marieke de Lange (Alterra), hun bevindingen en gingen in het veld met de vrijwilligers in discussie. Die waardeerden het zeer dat de professionals nuttig gebruik maakten van door hun verzamelde kennis. Ze zagen het ook als erkenning.

Bekhuis kijkt met tevredenheid terug op de dag. “De veldwerkplaats was een probeersel, maar zeker voor herhaling vatbaar.”

> [Meer informatie: johan.bekhuis@ark.eu](mailto:johan.bekhuis@ark.eu)

OVERIG

Het DT heeft een actieve bijdrage geleverd aan de WNF-partnerdag Millingerwaard, 10 september.

Op YouTube is de presentatie geplaatst ‘Bomen in rivieren’, van DT-leden Alexander Klink en Wendy Liefveld.

Bericht in Trouw: ‘Ruimte voor de rivier waar het kan, hoge dijken waar het moet’, 9 september.

Veldwerkplaats

foto's Johan Bekhuis

Voorzitter: H. Siepel (*Wageningen UR*). **Secretaris:** H.H. van Kleef (*Stichting Bargerveen*). **Leden:** D. Bal (*Ministerie van Economische Zaken*), A. Barendregt (*Universiteit Utrecht*), J. Bouwman (*Unie van Bosgroepen*), D. Groenendijk (*PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland*), W.J. Holtland (*Staatsbosbeheer*), J. Kranenbarg (*RAVON*), F.J.A. Saris (*Sovon*), H. Sierdsema (*Sovon*), Q.L. Slings (*PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland*) en P.F.M. Verdonschot (*Alterra*). > **Voor meer informatie:** h.vankleef@science.ru.nl

Werkzaamheden 2013

De Expertisegroep Fauna heeft zich vooral bezig gehouden met de begeleiding van OBN-onderzoek waarin beheer van fauna een belangrijke rol speelt. Voorbeelden daarvan zijn de projecten over herstel en fauna van hellingschraallanden, effecten van het stoppen van maai-beheer bij vernatting, en voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen. Daarnaast werd gediscussieerd over de belangrijkste bedreigingen en kansen voor kenmerkende diersoorten uit de Nederlandse natuurterreinen. Onderwerpen als het effect van stikstof, de werking van verstarren en voordelen van historisch landgebruik zijn uitgewerkt tot onderzoeksvoorstellen en geagendeerd bij de deskundigenteams.

foto It Fryske Gea

Oostelijke witsnuitlibel

ONDERZOEK

Beheeradvies Oostelijke witsnuitlibel

De Oostelijke witsnuitlibel, een in ons land zeer zeldzame soort, dook in 2005 ineens op in de Catspoele, een klein heideveen in Friesland. De libel was daar gedurende een aantal jaren goed aanwezig, ging vanaf 2009 achteruit en is sinds 2012 weer zo goed als verdwenen. Beheerder It Fryske Gea wilde natuurlijk weten wat hier aan de hand was en vroeg de Expertisegroep Fauna om een beheeradvies.

Enkele door EG Fauna samengebrachte deskundigen bezochten in oktober 2013 het gebied. Zij deden metingen, zochten naar aanwijzingen en discussieerden over mogelijke oorzaken van achteruitgang van de soort. Zij constateerden dat de libellen afhankelijk zijn van in het water zwevende veenmossen - en die zijn sinds 2013 vrijwel verdwenen, door een afname van kooldioxide in het water.

Hoe nu verder? Beheren op geschikte standplaatsfactoren voor veenmos en daarmee op het voortplantingshabitat voor de Oostelijke witsnuitlibel is volgens de deskundigen maatwerk en niet geheel natuurlijk. Als de beheerder kiest voor een natuurlijke procesgang, dan is het verdwijnen van diverse soorten libellen een gegeven. It Fryske Gea heeft nog niet besloten wat het gaat doen. Directeur Henk de Vries beschouwt de korte aanwezigheid van de zeldzame libel 'als een cadeautje'. Hij weet dat het heel lastig zal zijn om de Catspoele weer geschikt te maken voor de soort. "Maar om het dier nu zomaar te laten verdwijnen... Het is wel een habitatrichtlijnsoort!"

> **Meer informatie:** h.j.de.vries@fryskegea.nl

KENNISVERSPREIDING

OBN presenteert zich op landelijke dag van SOVON

Wat OBN doet hier? "Uit ervaring wist ik dat het soort onderzoek dat OBN uitvoert bij dit publiek op interesse kan rekenen. Dit drukbezochte congres is al jaren geen exclusieve SOVON aangelegenheid meer", antwoordt Hein van Kleef, secretaris van Expertisegroep Fauna. Hiervandaan kwam het initiatief om OBN op dit drukbezochte congres te presenteren. In verschillende zalen waren er parallelsessies waardoor mensen, al naar gelang hun belangstelling, een eigen programma konden samenstellen. OBN had in een eigen zaal een dag vullend programma over faunaonderzoek binnen OBN, met zeven verschillende lezingen. Zo had bijvoorbeeld Marijn Nijssen een lezing over 'fauna in de PAS', vertelde Marieke de Lange over haar onderzoek aan fauna in het rivierengebied, en Michiel Wallis de Vries over dagvlinders.

De animo was groot vertelt Van Kleef: "Ik ben bij elke lezing geweest en gemiddeld waren er steeds zo'n honderd stoelen bezet. Ik heb veel mensen gesproken, uit allerlei geledingen: uit het natuurbeheer, van grote en kleine adviesbureaus van provincies – en geen negatief woord gehoord. De mensen waren erg tevreden over de kwaliteit van de lezingen alsook over de onderwerpen: ze spraken soms zelfs van eye-openers." Net als vele organisaties en bedrijven had ook OBN hier een informatiestand met o.a. recente rapporten.

Van Kleef noemt de SOVON-dag voor OBN een van de beste plekken om veel mensen uit het veld met natuurkennis te bereiken.

> **Meer informatie:** h.vankleef@science.ru.nl

Begeleiding van onderzoek door EG Fauna:

- Integraal natuurherstel in beekdalen
- Hellingbossen
- Vennen in veranderend klimaat
- Heideakkers

Publicaties

Artikel in Vakblad Natuur Bos Landschap (februari) over onderzoek naar zonnebaars: 'Beheer van een kleurrijke maar schadelijke plaagsoort'.

Bij het Kennisnetwerk OBN betrokken organisaties

Alterra	Landschapsbeheer Nederland	Stichting RAVON
Agentschap NL	Life+	STOWA
Arcadis	Ministerie EZ (DG Agro, DG Natuur en Regio)	Tsjechische Academie van Wetenschappen
Altenburg & Wymenga	Natuurhistorisch Genootschap in Limburg	Unie van Bosgroepen
Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek	Nederlands Mycologische Vereniging	Universiteit van Amsterdam (Faculteit der Natuurwetenschappen)
Ark Natuurontwikkeling	Nederlandse Stichting tot Behoud van Ierse Venen	Universiteit Antwerpen (departement Biologie)
Biosphere Science Productions	NIOO-KNAW	Universiteit Groningen (IVEM, Center for Energy and Environmental Studies)
Bosgroep Midden Nederland	Onderzoekcentrum B-WARE	Universiteit Utrecht
Bosgroep Zuid Nederland	Paddenstoelenstichting	Utrechts Landschap
Boschap	Provincie Drenthe	Van 't Veer & De Boer- Ecologisch Advies- en Onderzoeksbureau
Bureau Drift	Provincie Fryslân	Vereniging Natuurmonumenten
Bureau Waardenburg	Provincie Limburg	Vogelbescherming Nederland
Deltaprogramma	Provincie Noord-Brabant	Vrije Universiteit Amsterdam
Deltares	Provincie Overijssel	Wageningen Universiteit en Research Centrum
Deltares Utrecht	Provincie Zeeland	Waterdienst Lelystad
De Vlinderstichting	Puccimar	Waternet
Dienst Landelijk Gebied	PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland N.V.	Waterschap Aa & Maas
Dienst Vastgoed Defensie	Radboud Universiteit Nijmegen (Faculteit Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica)	Waterschap De Dommel
EGG consult Everts & De Vries	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)	Waterschap Hunze & Aa's
Eichhorn Ecologie	Rijkswaterstaat	Waterschap Peel en Maasvallei
European Invertebrate Survey – Nederland (EIS-NL)	Royal HaskoningDHV	Waterschap Reest en Wieden
Gegevensautoriteit Natuur	Sciencepark IBED	Waterschap Regge en Dinkel
Geldersch Landschap en Gelderse Kastelen	Staatsbosbeheer	Waterschap Roer en Overmaas
Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden	SOVON Vogelonderzoek Nederland	Waterschap Vallei & Veluwe
Hydrobiologisch Adviesbureau Klink	Stichting Bargerveen	Wetterskip Fryslân
IMARES	Stichting de Marke (B)	Witteveen + Bos
IPO	Stichting ERA	
It Fryske Gea	Stichting Geomorfologie en Landschap	
KWR Watercycle Research Institute	Stichting Het Drentse Landschap	
Landschap Erfgoed Utrecht	Stichting Het Limburgs Landschap	
Landschap Overijssel		

Colofon

Een uitgave van: Kennisnetwerk OBN

Vormgeving: Aukje Gorter grafisch ontwerper

Drukwerk: Drukkerij Tienkamp, Groningen

Samenstelling en redactie: Hans van den Bos (Bosbeeld), Mark Brunsveld en Wim Wiersinga (Bosschap)

Foto voorzijde: Willy Verbeke (Veldwerkplaatsen hellingschraallanden, juni 2013)

Foto pagina 2: Jaap Bouwman (Voor de levendbarende hagedis, een bedreigde soort in het nat zandlandschap, moet worden voorkomen dat de vegetatiestructuur door begrazing wordt genivelleerd)

Foto achterzijde: Hans van den Bos (Hoogveenlandschap in Bargerveen)

© Het Bosschap, 2014

Het Kennisnetwerk

Ontwikkeling Beheer Natuurkwaliteit:

- is een onafhankelijk en innovatief platform waarin beheer, beleid en wetenschap op het gebied van natuurherstel en -beheer samenwerken;
- ontwikkelt en verspreidt kennis met als doel het structureel herstel en beheer van natuurkwaliteit.

ontwikkeling+beheer natuurkwaliteit

o+bn

Bosschap – *bedrijfschap voor bos en natuur*
Princenhof Park 9
3972 NG Driebergen

Telefoon

0343-745250

E-mail voor OBN-zaken

w.wiersinga@vbne.nl

E-mail algemeen

info@vbne.nl

Internet

www.bosschap.nl

Het Bosschap zet zich in voor de bedrijfsmatige aspecten van het bos- en natuurbeheer in Nederland. Ontwikkeling van kennis over natuurbeheer is daarbij een belangrijke invalshoek.

Eind 2013 waren bij het Bosschap 1963 bos- en natuureigenaren (met minimaal 5 ha bos en/of natuur in eigendom) bij het Bosschap geregistreerd, alsmede ten minste 368 bosaannemers (met een jaaromzet van € 11.345 of meer). In totaal gaat het hierbij om 300.950 ha bos en 200.500 ha natuur, en ruim 42 miljoen euro aan omzet van aangesloten bosaannemers.

Eigenaren zijn organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, de twaalf landschappen, gemeenten, waterschappen en het ministerie van Defensie als ook een diverse groep van particulieren.

ontwikkeling+beheer natuurkwaliteit

o+bn

Ministerie van Economische Zaken

